

Anne Lappalainen

Teatteri osana surun käsittelyä

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Teatteri-ilmaisun ohjaaja

Esittävä taide

Opinnäytetyö

13.11.2015

Tekijä(t) Otsikko	Anne Lappalainen Teatteri osana surun käsittelyä
Sivumäärä Aika	45 sivua + 1 liite 13.11.2015
Tutkinto	Teatteri-ilmaisun ohjaaja
Koulutusohjelma	Esittävä taide
Suuntautumisvaihtoehto	Soveltavan teatterin uudet muodot
Ohjaaja(t)	Marja Louhija-Tyhtilä, filosofian maisteri
<p>Tämä opinnäytetyö käsittelee surua ja sen ilmentymistä ympäröivässä todellisuudessa. Työn tavoitteena on selvittää kirjoittajalle itselleen surun käsitettä ja sitä, miten surua voi käsitellä yhteisössä teatterin keinoin. Muita tavoitteita on ollut kerätä tietoa suomalaisesta surun kulttuurista nyt ja ennen.</p> <p>Tutkimuksen filosofinen lähestymistapa on fenomenologinen ja siinä lähtökohtana ovat omat kokemukset. Narratiivisuus näkyy kirjoittajan henkilökohtaisina kertomuksina ja kvalitatiivisuus todellisena elämänä, jossa tutkijan omat kokemukset ovat ensiarvoisen tärkeitä.</p> <p>Työhön sisältyy kuvaus kirjoittajan omasta ohjauksesta <i>Tämä Elämä, syntymästä kuolemaan ja vähän tuon puoleistakin</i>, joka käsittelee surua ja lähestyvää kuolemaa runojen ja musiikin avulla. Käsikirjoituksessa runojen aiheet liittyvät syntymään, äidiksi tuloon, kasvuun, hitaaseen hiipumiseen ja lopulta kuolemiseen. Toivoa ja tietoutta toispuoleisuudesta pitää yllä enkelihahmo, joka sanoo auttavansa, kunhan häneltä sitä pyydetään.</p> <p>Pääasiallisena lähteenä tässä opinnäytetyössä on käytetty surusta ja tarinateatterista käsittelevää kirjallisuutta. Tarinateatteri on hyvänä esimerkkinä tämän päivän teatterista, jossa kokijan omat tuntemukset ovat keskiössä. Omat muistiinpanoni Tarinoiva Vuosaari -projektin päätösjuhlalta sekä oman ohjaukseni käsikirjoitus ja muistiinpanot ovat myös toimineet kirjallisina lähteinä ja esimerkkeinä taiteesta surutyössä. Teatterin juuret ovat rituaaleissa. Niistä olen hakenut inspiraatiota ja uudistumista.</p> <p>Tutkimusprosessi on auttanut kirjoittajaa ymmärtämään syvemmin surun olemusta ja sen suhdetta ympäristöönsä. Prosessi on myös auttanut ymmärtämään yhteisön merkityksen surun käsittelyssä.</p>	
Avainsanat	suru, teatteri, tarinateatteri, yhteisöllisyys, kuolema

Author(s) Title	Anne Lappalainen Theater as part of dealing with sorrow
Number of Pages Date	45 pages + 1 appendice 13 November 2015
Degree	Bachelor of Arts
Degree Programme	Performing arts
Specialisation option	New forms of applied theater
Instructor(s)	Marja Louhija-Tyhtilä, Master of science
<p>The present final thesis focuses on sorrow and how it manifests around us. The aim is to catch the idea of sorrow and understand how it can be treated in a community through theatre. The roots of theatre are in rituals. They have served as inspiration and renewal. Another aim is to collect information about Finnish sorrow now and in the past.</p> <p>This thesis is based on literary sources on sorrow and also playback theatre. In addition, it draws on my own notes from Tarinoiva Vuosaari project's final ceremony which was held in Vuosaari, and my own manuscript <i>This Life</i>. I explore sorrow through phenomenology, which involves using personal experiences. Story making is one of the ways to explore personal stories. Similarly, the researcher's own life is the main object of the study.</p> <p>This Life, from birth to death and a bit of life after death, directed by the author, tells about life, sorrow and the approaching death. It includes poems and music both live and from CDs. The poems are associated with being born, becoming a mother, growing up, fading away, the slow downhill direction and finally death. The angel in the performance brings hope and knowledge of life after death. One only needs to ask and the angel will help.</p> <p>Researching sorrow has helped the writer understand it more profoundly and everything around it. This process has also helped understand the role of community in dealing with sorrow.</p>	
Keywords	sorrow, theater, playback theater, sense of community

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Tutkimusmenetelmät	3
2.1	Fenomenologia	3
2.2	Narratiivinen tutkimusote	4
2.3	Kvalitatiivinen tutkimus	5
3	Tutkimuksen tarkoitus	6
4	Suru	6
4.1	Surun neljä eri vaihetta: shokki, reaktiovaihe, käsittelyvaihe, uudelleen suuntautumisen vaihe	8
5	Surukulttuuri	10
5.1	Usko ja uskonto	11
5.2	Surun jakaminen julkisesti	12
5.2.1	Tukiverkosto	14
6	Suomalaisen kuoleman erityispiirteitä	15
6.1	Siirtymäriitti	18
7	Surusta muutokseen	18
7.1	Surun ilmaiseminen	19
7.1.1	Vainajan muistelu	21
7.2	Fyysiset tuntemukset	22
7.3	Elämän rajallisuus ja arvojen muutos	22
7.4	Muutos itsessä	23
7.5	Muuttunut suhde muihin	23
8	Kuoleman olemattomuus	23
8.1	Tunnistamaton suru	25
8.1.1	Lapsen ja nuoren suru	26
8.1.2	Kehitysvammaisen suru	27
8.2	Kuoleman pelko, (Tabu)	28
8.3	Kuoleman jälkeen (taivas- ja yliluonnolliset kokemukset)	29
9	Elämän vahvat ja syvät juuret	30

10	Tarinateatteri	32
10.1	Tarinateatterin syntyhistoriaa	32
10.2	Elämän ja kuoleman tarinat	33
11	Oma ohjaus: Tämä Elämä, syntymästä kuolemaan ja vähän tuonpuoleisesta 35	
11.1	Sisältö	36
11.2	Tuotantoprosessi	36
11.3	Kerronnalliset keinot	38
11.4	Eesityksen vastaanotto	40
12	Johtopäätökset	41
	Lähteet	42
	Liitteet	
	Liite 1. Tämä Elämä-käsikirjoitus	

1 Johdanto

Erilaisia tunteita voi luetella nimeltä sadoittain, mutta primääreiksi eli perustunteiksi mainitaan rakkaus, ilo, hämmästyks, pelko, viha, inho ja suru. Nämä tunteet ovat kaikille samoja. Se tekee viestimisestä tunteiden avulla ymmärrettävää. Tässä opinnäytetyössä käsittelen surua ilmiönä suomalaisessa yhteiskunnassa ja omaa ohjaustani, *TÄMÄ ELÄMÄ*. Pureudun havaintoihini surun kokemuksista ja miten sitä saa ilmaista vai onko surun ilmaiseminen edes mahdollista tai sallittua? Mietin myös, miten tarinateatteri käsittelee surua ja tunteita. Surrako vaiko ei surra?

Olen tietoinen surusta oman kokemukseni kautta. Surua on mahdollista käsitellä, vaikka suomalainen yhteiskunta ei tee surun ilmaisemista helpoksi. Tuiki tavallinen sanonta ”otan osaa ” on pieni, mutta tärkeä sanonta, joka ottaa huomioon toisen surun ja on helppo sanoa, vaikka kokisi itsensä vaivautuneeksi. Tunteettomuus, se ettei reagoi tunteella, katsotaan olevan monessa tilanteessa ammatillisuutta. Suomalaisessa yhteiskunnassa tunteiden ilmaiseminen kertoo usein heikkoudesta, vaikka näinhän se ei ole. Samalla, kun kielletään tunteiden ilmaisemisen, kielletään ihmistä olemasta kokonaisvaltaisesti oma itsensä. Tunteet tulevat ja menevät omia aikojaan. Mielestäni ihmisten aitoihin tunteisiin eivät kuulijat saisi koskea.

Kiinnostukseni suruun on hyvin omakohtainen. Toinen sisaristani kuoli 2007 sairastelunsa jälkeen. Törmäsin kulttuuriin – surun struktuuriin – jota en ollut ennen kokenut. Se tuli täydellisenä yllätyksenä. Luonnollinen kuolema ei ole enää läsnä jokapäiväisessä elämässämme. En arvannut, että kuolemiseen sisältyy niin paljon kieltämistä ja pelkoa luonnollisen asennoitumisen sijaan. Kuolema on tänä päivänä piilotettu sairaaloihin, hautaustoimistoihin ja kirkkojen sururyhmiin ammattilaisten hoidettaviksi

Olen tutkinut kuolemaa ja omaisen oikeutta surra omalla tavallaan ohjaamassani runokollaasissa *Tämä Elämä*. Keräsin runot eri suomalaisilta runoilijoilta. Runojen lisäksi kollaasissa on runoja lapsuudesta, rakkaudesta, kasvukivuista, muutoksesta. Runoilta on elämänkaarellinen - syntymästä kuolemaan ja vähän tuonpuoleisestakin. Esityksessä on paljon musiikkia, myös elävää musiikkia, joka tukee esitystä ja on syventämässä yleisön kokemusta. Neljä naista lausuu runot, ja naisista yksi esittää enkeliä.

Oma asemani surun käsittelyssä on olennainen. Kokemus on minun, jonka kautta olen valinnut runot ja musiikin esitykseen. Omassa ohjauksessani käsittelen kuolemaa ja surua suomalaisena ilmiönä.

Opinnäytetyö on jaettu kuuteen osaan. Aloitan niistä syistä, jotka saivat minut kiinnostumaan aiheesta. Luvuissa 2–3 kerron tutkimuksen taustasta ja menetelmistä, joita käytän. Luvuissa 4–10 käsittelen surua ilmiönä suomalaisessa yhteiskunnassa. Luku 11 käsittelee tarinateatteria tunteiden näyttämönä ja 12. luvussa esittelen lisää omaa ohjaustani - Tämä Elämä. Lopuksi teen johtopäätöksiä surun käsittelystä Suomessa. Oman ohjaukseni, Tämä Elämä ja runoja esityksestä, olen sijoittanut alkuun, loppuun ja väleihin havainnollistamaan surua.

Opinnäytetyössäni käsittelen kuolemaa fenomenologisesta näkökulmasta, jossa tutkitaan todellisuuden ilmenemistä ihmisen kokemusmaailmassa. Haluan tuoda esille surun kulttuuriperimää, joka meillä joskus on ollut, jonka me olemme hävittäneet. Vielä 1960 - luvulla kuoltiin kotona. Ruumista säilytettiin lähellä, viileässä paikassa, jopa viikko ennen kuin se vietiin kirkolle kylmähuoneeseen. Perheenjäsenet, sukulaiset, naapurit ja ystävät saivat käydä hyvästelemässä vainajan. Se oli käytäntö. Nykyisin kuolemaa ei ole konkreettisesti ennen kuin joku läheinen menettää henkensä. Siihen asti kuolema on jotain epämääräistä ja pelottavaa. Siitä on vaikea puhua. Siitä ei oikein saa kysellä – saati mainita. Vaikka kuolema on mielestäni mielenkiintoinen tutkimisen kohde, arkailen välillä kertoa tutkimisen kohdetta ihmisille.

Tutkimuksessa olen käyttänyt lähteinä fenomenologisia ja kvalitatiivista metodologiaa käsitteleviä teoksia sekä teoksia, joiden aiheena on ollut suru ja kuolema.

Kvalitatiivinen tutkimusote näkyy opinnäytetyössäni henkilökohtaisina kokemuksina. Oma tarinani, tarpeeni, toiveeni, tunteeni ja kokemukseni suomalaisesta surun kohtaamisesta on keskiössä, josta ammennan. Ne ilmenevät tekstissä kurssiivina kirjoituksena. Aiheeseen liittyvä kirjallisuus on tukenut ja antanut lisäymmärrystä kokemukselleni.

Narratiivisuus näkyy työssäni omakohtaisina kertomuksina ja päiväkirjamerkintöinä.

Oletan surun ja kuoleman käsittelyn olevan enemmässä määrin ajankohtainen useille suomalaisille – syöpäkuolemien myötä. Ajattelen myös monenlaisten menetysten –

ilmeisten ja piilotettujen – tarvitsevan foorumia, missä saa tulla kuulluksi turvallisesti ja kritiikittömästi. Surun tilan kohtaavat sadat, ehkä tuhannet suomalaiset päivittäin.

Kiitän lapsiani, Wilhelmiinaa, Reittua ja Taikatuulia, kärsivällisyydestä äidin opintoja kohtaan.

2 Tutkimusmenetelmät

2.1 Fenomenologia

Opinnäytetyössäni ja ohjauksessani - Tämä Elämä, kaiken taustalla on omakohtainen kokemus läheisen kuolemasta ja sitä myöten ymmärtäminen oman elämän rajallisuudesta. Tärkeää on elää tässä ja nyt. Kokemus kuolemasta, luopumisesta ja menetyksestä on muuttanut merkitsevällä tavalla omaa olemistani ja suhtautumistani itse elämään.

Fenomenologia eli oppi ilmiöistä tutkii todellisuuden ilmenemistä ihmiselle hänen kokemusmaailmastaan. Se on filosofian tutkimussuuntaus ja oppi, joka pyrkii tutkimaan tietoisuuden rakenteita havaintokokemuksessa. (Wikipedia 2015a.)

”Fenomenologisen näkökulman omaavan ihmisen yksi tärkeimmistä elämänohjeista on: elä tietoisesti” (Grönlund, Huhtinen 1995, 43). Näkökulma kuolemaan on se, että kuolema on laadullinen raja elämälle. Se antaa elämälle puitteet ja elämiselle perspektiivin. Itse asiassa mikään muu ei vaikuta niin paljon ihmisen elämään kuin tieto siitä, että elämä on rajallista. (Grönlund, Huhtinen 1995, 43.)

Termillä ”fenomenologia” on ollut filosofian historiassa kolme eri merkitystä, joista yksi on johdettu **G.H.Hegeliltä (1807)**, ja yksi **Edmund Husserlilta (1920)** ja yksi **Martin Heideggeriltä (1927)**: (Wikipedia 2015a).

Hegelille hengenfenomenologia oli filosofinen lähestymistapa, joka alkaa ilmiöiden eli tietoisessa kokemuksessa meille ilmenevien asioiden tutkimisella (Wikipedia 2015a). Se tarkoittaa keskustelevaa otetta ihmisten havaintoihin ja kokemuksiin.

Husserlille fenomenologia oli filosofinen lähestymistapa, joka ottaa lähtökohdakseen intuitiiviset ilmiökokemukset eli fenomenologisessa reflektiossa meille ilmevät asiat, ja pyrkii uuttamaan niistä kokemuksen olennaiset piirteet ja kokemiemme asioiden olemuksen (Wikipedia 2015a).

Heideggerille fenomenologinen näkemys olioiden maailmasta tulee ohittaa ymmärtämällä olemisen kaiken olemassa olevan taustalla. Hän katsoi, että feno-

menologian ainoa ja varsinainen teema on oleminen. Tämän vuoksi hän pyrki selvittämään olemisen itsensä merkityksen. (Wikipedia 2015a.)

Opinnäytetyössäni olemassaolon tausta pohjautuu olemiseen.

Elämällä, tutkimalla ja havainnoimalla omaa olemistani surussa, olen saanut tärkeää tietoa surun olemuksesta, jotka näkyvät työssäni surun kokemuksina. Ajattelen, joten olen olemassa.

2.2 Narratiivinen tutkimusote

Kerronnallinen osuus työssäni näkyy oman kokemukseni ilmentymänä ja päiväkirjan muodossa. Näissä käyn läpi omia menettämisen tunteita ja yhteisön so. ystävät, naapurit, tutut, työkaverit, sukulaiset, reaktioita ympärilläni. Tämä Elämä -runoillassa kerron runojen ja musiikin välityksellä tunteistani ja kokemuksistani. Haluni on olla myötävaikuttamassa siihen, että surevat tulisivat paremmin huomioituksi suomalaisessa yhteiskunnassa.

Narratiivinen tai kerronnallinen tutkimusote on väljä kehikko, jonka sisään mahtuu erilaisia tutkimusmenetelmiä, aineiston hankinta ja lukutapoja. Vaikka tutkimusote ei ole yhtenäinen eikä selvärajainen ajattelutapa, keskeisenä nimittäjänä on kuitenkin kertomuksen käsite. Tällöin on tärkeä erottaa kertomuksen metaforinen ja metodologinen käyttö tutkimuksessa. Kertomuksen metaforinen käyttö viittaa lähinnä siihen, mitä ihmiset sanovat nimetään tarinoiksi tai kertomuksiksi, mikä on varsin kapea käsitys kerronnallisuudesta ja sen merkityksestä. Kertomuksen metodologinen käyttö sen sijaan viittaa yksityiskohtaisempaan puheen ja kielenkäytön analyysiin. Tällöin kerronnallisuutta pidetään yhtenä keskeisenä kielellisenä resurssina niin kulttuurin, identiteetin ja kuin poliittisten projektienkin muodostumisessa. Kertomuksellinen näkökulma auttaa hahmottamaan yksittäisistä merkityksistä ja tulkinnoista jäsentyneitä kokonaisuuksia sekä yksilöllisellä että yhteisöllisellä tasolla. (Löytönen 2004.)

Narratiivisen tutkimuksen juuret ulottuvat monille eri tieteenaloille kirjallisuuden tutkimuksesta sosiaalitieteisiin. Kertomusten (tarinoiden, elämäkertojen, juttujen, anekdoottien, muistelmien) tutkimus on yleistynyt parin vuosikymmenen aikana niin yhteiskuntatieteissä, kasvatustieteissä, psykologiassa kuin terveyden ja sairauksien tutkimuksessa. Myös taiteen ja taidepedagogiikan alalla narratiivinen ote on saanut sijaa. Merkittävä osa narratiivisesta tutkimuksesta kiinnittyy ihmisten omaelämäkertojen ja henkilökohtaisten kertomusten tutkimiseen. Kyse on silloin kertomuksista ja niiden paikasta ihmisen elämässä. (Löytönen 2004.)

Opinnäytetyössäni näkyy luopumisen tuska. Surukokemus kärsimyksen maailmassa. Itse tutkimus ja sen toteuttaminen on ollut minulle samalla narratiivisuudessaan eheyttävä työmenetelmä.

2.3 Kvalitatiivinen tutkimus

Tässä työssä ja ohjauksessani olen erityisesti ottanut omat tämänhetkiset tunteeni ja ajatukseni tarkasteluun ja kvalitatiivisen tutkimustavan avulla pyrkinyt ymmärtämään ja näkemään niissä heijastuspintaa vallitsevasta yhteiskunnasta.

Kun tutkitaan ”todellista” elämää, elämää kokonaisuutena, niin pehmeät menetelmät ovat ensisijaisia (Roos 1985, 9). Tavallisimmin niillä ymmärretään eittilastollisia kenttätutkimuksia (Grönfors 1982, 11). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan oma osuus on ensiarvoisen tärkeä aineiston keruussa (Grönfors 1982, 13).

Tutkijalla on itsellään kokemus totaalaisesta, arjen sekoittavasta surusta. Miten ympärillä oleva yhteisö ei mahdollistanut kokonaisvaltaista surun käsittelyä pienten lasten äidille. Suru piti hoitaa alta pois tehokkaasti ja nopeasti.

Ihmisten erilaiset toiminnot ja asiat pyritään ottamaan huomioon kvalitatiivisessa tutkimusstrategiassa ylikorostamatta niiden useutta, toistuvuutta tai korrelaatiota (Grönfors 1982, 147).

Roosin (1985, 37) mukaan tematisointi ja tyypittely ovat kvalitatiivisen analyysin perusstrategiat. Aineisto on mahdollista hajoittaa teemoihin, minkä jälkeen voidaan pohtia miten eri teemat esiintyvät. Typologioiden kehittäminen on hänen mukaansa luonnollinen osa kvalitatiivista tutkimusprosessia. Grönfors (1982, 13) kirjoittaa, että tutkija, joka käyttää kvalitatiivisia menetelmiä pystyy mukautumaan helposti muuttuviin olosuhteisiin ja vaatimuksiin. Hänen tutkijantaitonsa punnitaan silloin, kun hän on henkilökohtaisessa kosketuksessa tutkittaviinsa. Tutkijat yleensä pyrkivät pitämään kysymyksenasettelunsa mahdollisimman avoimina ja pyrkivät ensin etsimään vastaukset kentältä. (Grönfors 1982, 13.) Tutkimustulokset, jotka on saatu kvalitatiivisin menetelmin, voivat tärkeällä tavalla muistuttaa ihmisten olemassaolosta, heidän tarpeistaan, toiveistaan ja tunteistaan (Grönfors 1982, 12).

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ongelmallisinta on validiteetin osoittaminen (Grönfors 1982, 173). Validiteetti osoittaa, miten pitkälle analyysi ilmaisee sitä, mitä sen tulee ilmaista. Kun tutkija on tehnyt oikeita johtopäätöksiä tilanteesta ja kuvannut tilanteen yksityiskohtaisesti juuri sellaisena kuin se on, on havainnointitiedolla ulkoista validiteettia. Lisäksi tarvitaan sisäistä validiteettia, jonka tutkija osoittaa tieteellisellä otteellaan ja tieteenalansa hallinnalla. (Grönfors 1982, 174.) Tutkimuksen validius kärsii, jos tutkijalta vaaditaan tutkimusraportissaan omien tunteittensa peittämistä (Grönfors 1982, 182).

Yleisesti surun näyttäminen suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole suotavaa. Pikeminkin suru kuuluu kätkeä. Se kuuluu yksityiseen alueeseemme, jota surraan yksin, pois toisten silmistä. Hetkellisesti suru on yhteistä, kun hautajaisissa jätämme jäähyväiset vainajalle kukkien ja muistokirjoitusten saattelemina. Sen jälkeen kukin selviää surunsa kanssa kuka mitenkin.

3 Tutkimuksen tarkoitus

Perusoletukseni tässä tutkimuksessa ovat seuraavat: Käsitys maailmasta muodostuu vastauksista kysymykseen ”miksi tämä tutkimus oli tarpeen tehdä”. Minun, tutkijan, oma oleminen oli kysymyksiä täynnä, kysyin elämän ja kuoleman perään. Käsitys maailmasta oli tutkimukseen lähdettäessä se, että keskeistä oli kysyminen ja kuvaaminen, ei selittäminen eikä luonnontieteellisten kausaalisten syy-ja seuraussuhteiden todistaminen jonkin ennalta asetetun mallin mukaan. Joitakin vastauksia tuli tutkimuksen kuluessa esiin ja uusia kysymyksiä ja väitteitä nousi. (Grönlund, Huhtinen 1995, 36.)

Tarkoitukseni on ollut tutkia kuoleman ja surun olevaisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa ikäpolveni edustajan silmin. Teatterin ja muun taiteen tehtävä on toisintaa koki-
jalle tunnekokemuksia ja antaa mahdollisuus tuntea läpi samoja tuntemuksia eri tavoin, monipuolisesti. Se, että kokemukseni kuolemasta ennen vuotta 2007 on ollut yhden isovanhemman ja yhden iäkkään potilaan sairaalakuoleman varassa, on saanut minut ihmettelemään sitä ristiriitaa, mikä vallitsee todellisen elämän – siis kuoleman ja sen mystisen ja pelottavan näkemyksen kanssa kuolemasta, johon minut on kasvatettu. Tutkimuskysymykseni onkin, miksi suomalainen vahva surukulttuuri on hävinnyt ja miten se saataisiin palautettua helpottamaan ihmisiä heidän surutyössään.

4 Suru

”Yhä tuskallisempaa mennä hitaan luopumisen taloon, katsoa hiipumista, alistumista, sammumista.” (Helena Anhava)

”Suomen kielen perussanakirjan (1990–1994) mukaan **suru** on jonkin menetyksen tai muun ikävän tapahtuman aiheuttama voimakas ja pitkäkestoinen mielipahan tunne, murhe” (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 9). Surun ytimenä voidaan pitää luopumista (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 78).

”Luopumisen tyypillisiä piirteitä ovat tunteiden vaihtelevuus ja luopumisen osien rinnakkaisuus” (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 79). Siihen luetaan tässä tunnemyrskyn, elimistön kapinan, itsetutkiskelun ja ajattelun murros. Sureva voi liikkua jokaisella luopumisen ulottuvuudella samanaikaisesti tai eriaikaisesti. Hän voi myös palata jollakin ulottuvuudella takaisinpäin. Tämän perusteella voidaan todeta, että luopuminen ei ole lineaarinen eli suoraviivainen prosessi. Se etenee edestakaisuuden ja kertautumisen lakien mukaan. Luopumiseen kuuluu uuden

elämän luominen sekä surijan persoonallisuuden kehittyminen. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 78–79.)

”**Surussa** on kyse mittavasta, laajojen ihmispiirien elämään päivittäin vaikuttavasta, perheen arjen täydellisesti hajottavasta ja voimakkaasti vaikuttavasta ilmiöstä, joka on yhteydessä terveyspalvelujen määrään, laatuun ja saatavuuteen. Tilastokeskuksen mukaan (1996) Suomessa kuolee vuosittain noin 50 000 ihmistä. Kuolleita suremaan jää kuolleiden määrään verrattuna moninkertainen joukko ihmisiä.” (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 5.)

”Läheisen kuolemasta johtuvaa surua pidetään länsimaaisessa kulttuurissa normaalina ilmiönä. Surun kokeminen voi liittyä myös muihin elämäntilanteisiin, kuten hylätyksi tulemiseen, avioeroon, aborttiin, lapsettomuuteen, vakavaan sairastumiseen vammaisuuteen tai maineen, aseman tai omaisuuden menetykseen.” (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 26.)

”**Menetys** ja suru eivät ole prosesseja, jotka ratkaistaan ja käsitellään loppuun. Kyse on ennemminkin menetyksen todellisuuteen sopeutumaan oppimisesta, jolloin surevat jatkavat elämänsä elämistä eteenpäin kausittaisista surullisista ajoista huolimatta.” (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 69.) Lauhkea suru merkitsee sitä, että suru ei sellaisenaan poistu kokonaan tai sitä ei ratkaista lopullisesti vaan suru muuttaa muotoaan ja säilyy aina osana surevan elämää ja ajattelua. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 69.)

”Voidaan ajatella, että surun ainoa hoito on sureminen (Poiijula 2002)” (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 146).

Useimmat kriisin kohdanneet käyvät läpi hyvin samanlaisia vaiheita. Kriisin vaiheet eivät välttämättä erotu selvästi toisistaan ja kriisin kokenut saattaa myös palata vaiheista toiseen. Kriisien läpikäyminen tapahtuu kuitenkin yleensä niin samalla tavalla eri ihmisillä, että on mahdollista puhua kriisien neljästä eri vaiheesta eli shokkivaiheesta, reaktiovaiheesta, käsittelyvaiheesta ja uudelleen suuntautumisen vaiheesta. (Suomen Mielenterveysseura ry 2009.)

Erjannin ja Paunonen-Ilmosen (2004, 17) mukaan moni tutkija ja teoreetikko on tutkinut surun eri vaiheita. Kaikissa teorioissa surun vaiheiden järjestys on kuitenkin ollut sama: sokki, protesti, epätoivo ja uudelleenjärjestely. Wordenin, yhden maailman tunnetuimman suruterapia-asiantuntijan, mukaan surutyöllä on neljä tehtävää: hyväksyä menetys, kokea tuskaa ja surua, sopeutua maailmaan, josta kuollut henkilö puuttuu ja suunnata emotionaalinen energia uuteen kohteeseen (Piccini 2013).

Siitä huolimatta, että kuoleman ja surun näyttäminen usein kielletään tai ainakin verhoetaan Suomessa, on meillä paljon kirjallisuutta surusta ja siitä ollaan kiinnostuneita. Minäkin tutkijana olen varovainen. Mietin, kuinka voimakkaasti voin ilmaista kiinnostukseni, jopa innostukseni aiheesta. Kuolemasta keskustelu ei välttämättä kuulu tavallisen, arkipäiväisen keskustelun aiheeksi.

Kuoleman teema, joka on yhdistetty rakkauden teemaan, löytyy mm. Shakespearen Romeosta ja Juliasta. Tragedia nuorista rakastavaisista on myös musikaalin West Side Storyn pohjana.

4.1 Surun neljä eri vaihetta: shokki, reaktiovaihe, käsittelyvaihe, uudelleen suuntautumisen vaihe

Käytän tässä Suomen Mielenterveysseura ry:n jaottelua surun neljästä eri vaiheesta:

Shokkivaihe, jolla tarkoitetaan yleensä hetkellistä ilmiötä, jolle on ominaista iskun kaltaisuus (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 39).

Shokkivaihe alkaa heti kriisin laukaisseen tilanteen jälkeen ja kestää lyhyestä hetkestä joihinkin vuorokausiin. Shokkivaiheen aikana ihminen ei kykene vielä käsittämään kriisin aiheuttanutta tapahtumaa ja saattaa kieltää sen. Osa shokkivaihetta elävistä lamaantuu täydellisesti. Muiden ihmisten näkökulmasta tämä saattaa näyttää hämmentävältä tyyneydeltä. Jotkut toiset taas saattavat reagoida shokkivaiheessa voimakkaalla kiihtymystilalla, he saattavat esimerkiksi huutaa suoraa huutoa tai itkeä raivokkaasti. Lamaantuminen ja levottomuus saattavat myös vaihdella vuoronperään. (Suomen Mielenterveysseura ry 2009.)

Oma kokemukseni sisareni kuolemasta 2007 alkoi jo vuonna 2003 hänen saatuaan syöpädiagnoosin. Syöpä todettiin aggressiiviseksi ja mahdollinen kuolema oli todennäköistä. Ensimmäinen shokki oli kuulla syöpädiagnoosi. Ympärilläni ei siinä vaiheessa ollut ollut syöpää sairastavia. Viikon verran mietin asiaa intensiivisesti ja sen jälkeen laitoin tiedon hyllylle mappiin ikään kuin käsitellyksi. Ajattelin, että hienoa! Siskoni pääsee ensimmäisenä meistä näkemään, mitä oikeasti on kuoleman jälkeen. Hän ei ole enää tieteellisten tutkimusten ja uskon varassa. Se ei ota pois sitä kauhua ja surua, mitä hänen mahdollinen kuolemansa ajattelu toi tullessaan.

Toinen shokki tuli, kun lääkäri ilmoitti, että hänen päivänsä on luetut. Silloin lamaannuin täysin. En pystynyt ajattelemaan ja toimimaan rationaalisesti. Tiesin, että aikaa on vähän. Olin 650 kilometrin päässä siskostani ja minulla oli silloin kolme pientä lasta. Lamaantuneena ja uupuneena keräilin vaateparsia hautajaisia varten, sillä oli todennäköistä, että kuoleminen ja hautajaiset tapahtuvat samalla reissulla.

Shokkivaihetta seuraa **reaktiiovaihe**:

Reaktiovaihe kestää yleensä muutamasta viikosta muutamaa kuukauteen. Reaktiovaiheessa ihminen vähän kerrassaan alkaa kohdata muuttuneen todellisuuden ja yrittää muodostaa käsitystä siitä, mitä on tapahtunut. Reaktiovaiheen alussa ihmisen mieli vielä haluaa yrittää kieltää tapahtuneen. Reaktiovaiheessa

voi esiintyä outoja ja yllättäviä tuntemuksia, kuten että menetetty ihminen olisi jossain lähellä tai että hänen äänensä kuuluisi jostakin. Nämä tuntemukset ovat samanlaisia mielen käyttämiä puolustuskeinoja kuin tapahtuneen kieltäminen. Reaktiovaiheen aikana tapahtuneen merkitys lopulta tiedostetaan. (Suomen Mielenterveys ry 2009.)

Kun siskoni kuoli, minullakin oli outoja ja yllättäviä tuntemuksia. Tunsin hänen läheisyytensä ja sen miten hän poistui keskuudestamme. Olin myös näkevinäni hänen kaltaisiaan henkilöitä kaduilla ja busseissa. Hautajaispäivänä kävin siskoni kotona. Ihmisten tuomien enkelipatsaiden lisäksi olohuoneen ilma oli täynnä enkeleitä. Tunsin sen. Vaikka nämä tuntemukset ovat vaimenneet, uskon edelleen tuntemuksiini ja ne ovat minulle totta.

Kolmas vaihe on **käsittelyvaihe**:

Kriisin käsittelyvaihe eli läpityöskentelyn ja korjaamisen vaihe kestää muutamista kuukausista noin vuoteen. Tämän aikana kriisin aiheuttanut tapahtuma aletaan hyväksyä. Mieli ei enää kiellä tapahtunutta, vaan alkaa ymmärtää sen olevan muutoksineen ja menetyksineen totta. Tässä vaiheessa ihminen on valmis tekemään varsinaista surutyötä. Hän alkaa olla valmis kohtaamaan tapahtuman kaikki ulottuvuudet ja oman muuttuneen identiteettinsä. (Suomen Mielenterveys ry 2009.)

Annoin itselleni aikaa käsitellä siskoni kuolemaa. En ollut silloin työelämässä. Aloin ymmärtää menettäneeni jotain todella arvokasta, oman siskoni, joka oli ollut aina elämässäni. Kuva lapsuudenperheestä, vanhemmat ja neljä lasta, oli lopullisesti muuttunut. Siskoni paikalla oli tyhjä kohta. Häntä ei enää ollut. Meni pitkään, että mielikuva lapsuudenperheestä muuttui tämän päivän realismiksi. Minulla ei enää ollut siskoa. Lapseni olivat menettäneet rakkaan tädin.

Ja lopuksi tulee kriisin **uudelleen suuntautumisen vaihe**:

Kriisin uudelleen suuntautumisen vaiheessa kriisi alkaa hiljalleen muuttua osaksi elämää ja kokemusta omasta identiteetistä. Kriisin aiheuttaneesta tapahtumasta on tässä vaiheessa tavallisimmin aikaa vuodesta kahteen. (Suomen Mielenterveys ry 2009.)

Surusta irrottautuminen koostuu surusta irrottautumisesta, elinvoiman ja elämänjärjestyksen palauttamisesta, tapahtuneen kuoleman ja vainajan hyväksymisestä sekä surusta selviytymisen tunteesta. Sureva huomaa voivansa jatkaa elämäänsä ilman läheistään Elpymisessä suru alkaa muuttua ja taittua. Surun läpi tunkeutuvat toipumisversot ovat osa elpymisen alkamista. Nämä versot koostuvat pienistä hyvää oloa tuottavista tapahtumista, toivosta, tuskan laantumisesta, tarpeellisuuden tunteesta ja surevien havainnoista siitä, että he ovat oppimassa omalla tavallaan elämään surun keskellä. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 67.)

Monet todella vaikean kriisin kokeneet kertovat muuttuneensa pysyvästi tapah-tuman aikana. Samalla he sanovat löytäneensä itsestään sellaisia voimavaroja, joita he eivät tienneet olevan olemassakaan. Kriisin seurauksena elämä saattaa tuntua haavoittuvaisemmalta, mutta myös vielä aiempaa merkityksellisemmältä. (Suomen Mielenterveys ry, 2009, tukinet.)

Jossain vaiheessa suru alkoi menettää otettaan. Elämä vei eteenpäin ja omat lapset vaativat jokapäiväisen hoitonsa. Vahva tunne elämän merkityksellisyydestä alkoi voit-taa alaa ja myös tärkeys elää oma elämäni, niin kuin se tarkoitettu on. Siihen sisältyi sanoma ja pakote, elää ja ottaa selvää ja uskaltaa vaatia elämältä se mikä minulle kuu-luu.

5 Surukulttuuri

Kun ihmiset uutterasti kuolevat ympärillä, ehkä
voisi heittäytyä tuttavalliseksi? 'Moi, kuolema!
Kenetkäs tänään aiot siepata?'

(Lassi Nummi)

Surukulttuuri ja sen säännöt säätelevät surun ilmauksia. Koko yhteiskunta talou-dellisine ja muine rakenteineen on yhteydessä surun säätelyyn. (Erjanti, Pauno-nen-Ilmonen 2004, 58.) Suru on löydettävissä yhteiskunnasta ja toisaalta yhteis-kunta surijoista. Surussa kulttuurin ytimessä on sosiaalinen ryhmä, jonka jäsenet toimivat periaatteessa yhtenäisen arvojärjestelmän ja perinteen pohjalta. Kulttuuri voi tällöin antaa ihmiselle maailmankuvan eli tavan lähestyä ongelmia ja auttaa ratkaisemaan niitä läheisen kuoleman jälkeen. Surukulttuuri mahdollistaa suruun liittyvien tunteiden ja kokemusten ilmaisemisen ja käsittelyn siinä yhteisössä, jos-sa sureva elää. Toisaalta kulttuuriin pohjautuvat uskomukset ja arvot voivat rajoit-taa tapaa, jolla ihminen tulkitsee suruun liittyviä tapahtumia, ja toisaalta surun emotionaaliset monimutkaiset ilmaukset näyttävät lujittavan uskomuksia ja arvo-ja. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 33.)

Kaupungistumisen ja muuttoliikkeen myötä ihmisten suhde maaseutuun on löyhtynyt, jopa hävinnyt. Suomessa on ollut vahva ja omatakeinen surukulttuuri, joka kuitenkin on kaupungistumisen myötä unohtunut. Suomalainen surukulttuuri on ollut rikasta, jossa omaiset ovat itse huolehtineet omaisensa viimeisistä päivistä. Nyt tämä kaikki on siir-retty ammattilaisille. He ja heidän suosituksensa määrittelevät miten, missä, kuinka kauan omainen saa ilmaista suruaan.

Inhimillisten kulttuurien moninaisuudesta huolimatta suruun liittyy useita kaikille ihmisille yhteisiä piirteitä, sillä jokaisessa kulttuurissa useimmat ihmiset näyttävät surevan läheisen menetystä. Kuitenkin kulttuurit eroavat suuresti määrittäessään, millaista on sopiva surun ilmaiseminen. Kulttuurilla on suremisessa niin ratkaiseva osa, että usein on mahdotonta erottaa yksilön surua kulttuurin vaatimasta suremisesta. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 33.)

Myös ihmiskuva määrittää suhdetta kuolemaan, ja tässäkin kulttuurierot saattavat olla huomattavia. Kaikkialla elämästä, kuolemasta ja ihmisyydestä ei ajatella samalla tavalla kuin länsimais-kristillisessä perinteessä. Yhteistä eri kulttuureille on, että ihminen tarvitsee kuolemanrituaaleja ymmärtääkseen poismenneen läheisen merkityksen. Vainajan muisteleminen ja surun jakaminen yhdessä kantavat arjessa. Siinä missä nykyaikainen länsimainen kuolemankulttuuri on pitkälti ulkoistanut kuoleman sairaaloihin ja kuolevan käsittelyn ammattihenkilöstölle, monissa muissa kulttuureissa vainajan kunnioittaminen edellyttää yhä, että lähipiiri valmis- telee hänet muistotilaisuutta varten. Surua voidaan osoittaa voimakkaammin tai muistotilaisuus voi olla iloinen, jopa hilpeä juhla, jossa juhlistetaan vainajaa ja hänen elämäänsä. Tällaisesta näkökulmasta suomalainen kuolema ja vainajalle järjestetyt muistotilaisuudet saattavat näyttää hyvinkin steriileiltä tapahtumilta. (Hakola, Kivistö, Mäkinen 2014, 17.)

Nykyinen hautajaiskäytäntö Suomessa ei tunne itkijänaisia. Sisältö hautajaisissa ja muistotilaisuuksissa on pelkistetyn samanlainen.

Antiikin Roomassa yhteisö pelkäsi ruumiin levittävän kuolemaa ympärilleen ja aiheuttavan sekasortoa yhteisössä, jos sitä ei kohdeltu oikein ja rituaalien mukaan. Pelko saastuttavasta vaikutuksesta näkyi ruumiin kohtelussa. Ruumiin käsittely vaati tarkkuutta, jotta funus-tilasta ei olisi tullut pysyvää. Perheen naiset hoitivat perinteisesti ruumiin pesemisen ja pukemisen tarkkojen sääntöjen mukaan. Asiaan kuului, että vainajan ruumiin äärellä soitettiin surumusiikkia ja sukulaisnaiset tai palkatut itkijänaiset itkivät äänekkäästi hiukset hajallaan ja rintojaan repien. Oli tärkeää näkyä ja myös kuulua ulkopuolelle. Talon oveen asetettiin syressin lehvä merkiksi kaikille ohikulkijoille. Kuolema jätti jälkensä ympäristöönsä, suruperhe ei voinut ottaa osaa yhteisön normaaliin elämään. Se oli muuttunut normaalista puhtaasta perheestä, familia pura, kuoleman merkitsemäksi, familia funesta. Hän, joka astui surutaloon, joutui myös kuoleman vaikutuksen piiriin. (Mustakallio 2008, 131.)

5.1 Usko ja uskonto

Yleensä katsotaan, että usko ja uskonto nousevat surun aikana keskeiseksi. Ne säätelevät surua. Kristinuskossa uskon ja uskontoon liitetään **Raamattu** ja muut uskonnolliset teokset, toivon elämän jatkumisesta kuoleman jälkeen ja haudalla käymisen. Kuoleman ajattelu voi olla välttämätöntä maailmankaikkeutta koskevan uskomuksen uudelleenrakentamiseksi (Edmons ja Hooker 1992). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 58–59.)

Useimmat kulttuurit tuntevat sielun kuolemanjälkeisen matkan, elämän ja tietoisuuden jatkumisen jonkinlaisessa uudessa olomuodossa. Eräs vanhimmista kuolemisen kertovista teoksista on tiibetiläinen kuolleidenkirja, **Bardo Thodol**. Se on kulkenut suusanallisesti perintönä sukupolvelta toiselle jo esihistoriallisena ai-

kana ja kirjaksi sen kirjoitti budhismin Tiibetiin tuonut hengen mies Padma Sambhava noin kahdeksannella vuosisadalla. Silloinkin se oli vielä salainen, ulkopuolisilta kielletty, ja kirja pidettiin piilossa. (Grönlund, Huhtinen 1995, 16.)

Egyptiläinen kuolleidenkirjaa, **Pert em hrua**, käytettiin ja kirjoitettiin Wallis Budgen kirjan **The Book of Dead** mukaan vuosien 1580–1090 eKr. vaiheille. Kirjoituksia on löydetty hieroglyfein kirjoitettuina pyramidien seinistä ja hautakammioista ja myöhemmin arkkuihin merkittyinä. Ne kattavat noin 2000 vuoden ajanjakson ja niissä näkyy erilaisten uskonnollisten koulukuntien käsitysten kehittyminen. (Grönlund, Huhtinen 1995, 16.)

”**Antiikin Kreikassa** n. 500 eKr. alettiin pohtia, mitä merkitsee ihmisen tekemä hyvä ja paha kuolemanjälkeiselle elämälle” (Grönlund, Huhtinen 1995, 17).

Grofin mukaan eurooppalaisilla on ollut myös omat kuolleidenkirjansa. Elämä keskiajalla oli monestakin syystä epävarmaa ja se aiheutti suuren kiinnostuksen kuolemista kohtaan. Ruttoepidemioiden aikana kolmannes tai jopa puolet väestöstä saattoi kuolla. **Ars morienti -kirjallisuus** jakaantui kahteen osaan. Ensimmäinen osa käsitteli kuoleamisen merkitystä elämässä, toinen kuoleamisen kokemista, valmistautumista biologiseen kuolemaan ja kuolevasta huolehtimiseen. Nämä kirjat syntyivätkin alun perin käsikirjoiksi nuorille papeille, jotka valmentautuivat tekemään työtä kuolevien parissa. Myöhemmin tekstit käännettiin kansan kielelle, sillä pappeja ei ollut riittävästi, ja maallikotkin pystyivät käyttämään niitä. (Grönlund, Huhtinen 1995, 18.)

Kenties tunnetuin kuolemaa käsittelevä kirja on Danten 1300-luvulla kirjoittama runoelma *Jumalainen näytelmä*. Se on kolmiosainen näkymatka tuonpuoleiseen. Siinä hän kertoo matkastaan Helvetin ja Kiirastulen kautta Taivaaseen. Wikipedian mukaan Dante on antanut teokselleen neljä tulkinnan tasoa:

Runoja voidaan tulkita kirjaimellisesti, allegorisesti, anagogisesti sekä moraalisesti. Nämä samat neljä tulkinnan tasoa muodostavat myös keskiaikaisen Raamatun tulkinnan metodin, Quadrian. (Wikipedia 2015b.)

Kuoleman jälkeistä elämää käsitellään mm. myös näytelmässä *Viulusoittaja katolla*, jota esitetään pääsääntöisesti musikaalina.

Uskontojen lisäksi, meillä on saanut jalansijaa ateistinen näkemys elämästä ja kuolemasta. Siinä ihminen kuollessaan maatuu mullaksi eikä sielu tai henki lähde minnekään. Myöskään elämä kuoleman jälkeen ei ole tärkeää. Elämä on tässä ja nyt.

5.2 Surun jakaminen julkisesti

Sureva ihminen ei sure tyhjiössä, vaan hän on aina vuorovaikutussuhteessa toisiin ihmisiin. Surevan voidaan ajatella käyttävän toisia ihmisiä surunsa ja itsensä peilinä. Suru muuttaa vuorovaikutussuhteita yhteisössä, jossa sureva elää. Koska yksi vuorovaikutuksen osapuolista puuttuu, muuttuu myös vuorovaikutus. Su-

rija joutuu päivittäin rakentamaan nämä vuorovaikutussuhteet uudelleen. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 69.)

On merkityksellistä, miten kuulija kohtaa surijan. Joko hän elää mukana surijan surussa ja antaa voimaa surun kohdanneelle tai hän sivuuttaa tämän surun ja jatkaa kylmästi eteenpäin jättäen surijan yksin surunsa kanssa.

Toisaalta kulttuureissa, joissa uskonnon perusteella sanotaan ihmisille `Älkää surko tai kuolleen haamu hakee surijan pois`, on vaikea määrittää, missä vaihennetun surun ja todellisen surun välinen raja kulkee. Tällaisessa kulttuurissa voidaan olettaa ilmenevän hyvin vähän surun ilmaisuja. On kuitenkin perusteltua etsiä surun ilmaisuja myös näistä kulttuureista, joissa surun avoin ilmaisu on ennemminkin paheksuttua kuin hyväksyttyä. (Kracke 1981). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 34.)

Ystäväni tehdessä näyttötyötään, hän koki suunnatonta surua katkaistessaan näytelmän punaiselta kukolta kaulan. Hän kuvasi minulle voimakasta tunnetilaansa, jolloin elämä poistui kukosta. Pelko oli niin voimakas, että hän pelkäsi kukon vievän hänet mukanaan tuonpuoleiseen.

Toisaalta siskoni kuollessa muistan ajatelleeni, että jos me perheenä ajamme autokolarin, so. kaksi aikuista ja kaksi lasta, menemme siskoni luo. Eikä se olisi ollut niin vaarallista.

Surun näyttäminen ulkopuolisille askarruttaa surevia. Sureva saattaa kokea, että surun näyttäminen korostaa surun symbolina olemista ja täten pilaavansa muiden ilon. He saattavat myös kokea, että surevan pitää osoittaa tunteensa ja näyttää surevalta, jotta muut vakuuttuisivat hänen surunsa aitoudesta ja syvyydestä. Sureva joutuu välillä peittelemään suruaan esimerkiksi päästäkseen ryhmään. Koska tunteiden kontrolloiminen on osa länsimaista kulttuuria, monet surevat tuntevat, että he eivät kykene ilmaisemaan suruaan. (Kleinman & Kleinman 1985). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 70–71.)

Kylmyys vuorovaikutustilanteissa on piirre, jonka surevat joutuvat usein kohtamaan. Sen osoituksia ovat kylmäkiskoisuus, myötätunnon vähäisyys, avun pyytämisen kokeminen armopalojen anelemiseksi, vähättely ja ymmärtämättömyys surua kohtaan. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 71.) Loukkaavinta surijasta on kuulla tokaisuja kuten ”Sinä olet vahva ihminen, sinä selviät tuosta!” tai ”Olette eronneet? Kaikkihan nykyään eroavat.” (Harju 2015, 25)

Yleensä sosiaalinen vuorovaikutus ja tuki ovat avuksi, mutta ne voivat myös aiheuttaa stressiä (esim. Wortman ja Silver 1989). Tutkijat Stylianos ja Vachon (1993) tähdentävät, että surevan täytyy pitää annettua tukea merkityksellisenä apuna, jotta se olisi tukea antavaa (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 70–72). Lähimmäisten on tärkeää kysyä, millaista apua sureva tarvitsee. Mikä apu tahansa ei ole apua, jos sureva ei koe niin. Hienotunteisuus on tärkeää autettaessa surevaa. Myös määrällisesti liian monenlaiset auttajat voivat kuormittaa surijaa.

Normaaleiksi katsotut surun ilmenemistavat vaihtelevat kulttuureittain. Esimerkiksi valkoihoisten anglosaksisten ja protestanttisten amerikkalaisten suruun kuuluu hiljaisuudessa kärsiminen ja itsekontrolli. He pyrkivät psykologisoimaan erittelemään kaavamaisesti emotionaalisen tuskansa, kun taas monien muiden kansallisten ryhmien jäsenet pyrkivät somatisoimaan oman surunsa. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 34.)

Usein ihmiset, jotka elävät kulttuurista toiseen siirtymisen vaihetta tai ovat kiinnittyneinä useampaan kuin yhteen kulttuuriin surun kohdatessa, voivat joutua taistelemaan löytääkseen sopivan kulttuuripohjan surulleen. Toisaalta ihmiset voivat olla tunneilmauksiltaan monikulttuurisia ja ilmaista suruaan tavalla, jota ei voida pitää vain yhteen kulttuuriin kuuluvana. Tällainen surun ilmaisu tuntuu surijoista itsestään luontevalta ja hyvältä. Se voi kuitenkin estää heitä saamasta tukea niiltä, jotka eivät ole samalla tavalla monikulttuurisia (Averell & Nunley, 1993) (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 34.)

Surukulttuurin yhteisiä ilmauksia koettiin Suomessa, kun Estonia -laiva upposi ja vuonna 1997 Diana menehtyi rajussa auto-onnettomuudessa ja silloin, kun kaksi poliisia surmattiin raatiasti. Suuret joukot ihmisiä ilmaisivat suruaan tuomalla kuolemiin liittyneille paikoille suuren määrän kynttilöitä ja kukkia. Suomessa myös liikenneonnettomuuksista aiheutunutta surua on viimeaikoina ilmaistu avoimesti tuomalla kukkia ja kynttilöitä maanteiden varsille. Samanaikaisesti kansalliset tai maailmanlaajuiset television kautta kaikkialle välittyvät kollektiiviset surunilmaukset tukevat näkemystä surun yleismaailmallisuudesta (Jackson 1989). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 36.)

Roolit, jotka ilmenevät ihmisen suremiskäytännöissä, ovat tyypillisesti yhteydessä uskonnollisiin ja poliittisiin järjestelmiin. Surevan rooli sisältää etuoikeuksia, rajoituksia, velvollisuuksia ja 'pääsyaatimuksia'. Surevan etuoikeutena on yleisistä tavoista poikkeava tunteiden julkinen paljastaminen. Surevalla on oikeus odottaa hoivaa, huolenpitoa ja apua muilta. Tunneilmaisut eivät saa olla liian heikkoja eivätkä liian vahvoja. Surevan velvollisuuksiin kuuluu hylätä surevan rooli ja sureminen pian hautajaisten jälkeen (Averill ja Nunley 1993). Suomen kirkkolaki vuodelta 1908 määräsi mm. naisille yhden ja miehille puolen vuoden suruajan, jonka jälkeen surun julkinen ilmaiseminen odotettiin loppuvan ja normaalin elämän alkavan (Talve 1979). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 35.)

Grief Recovery Institute on kehittänyt työprosessin surun työstämiseen. Tavoitteena on, että ihminen voi työstää surun kohteeseen ja sen menetykseen liittyviä tunteitaan niin, että tapahtuma ei kahlitsisi nykyelämää liikaa. Surua ei ole tarkoitus ajaa pois, vaan että sen kanssa pystyisi elämään hyvää nykyelämää. (Harju 2015, 26.)

5.2.1 Tukiverkosto

Kosketus, puhelinkeskustelut, omaiset, sukulaiset, lemmikkieläimet, ystävät, naapurit, työtoverit, terveydenhuollon ammattilaiset, papit, sururyhmien jäsenet lasketaan elävään kontaktiin. Suomalaisessa yhteisössä, jossa läheiset asuvat yleensä melko kaukana toisistaan, puhelimen voidaan katsoa korvaavan ja täydentävän elävää ihmisten välistä vuorovaikutusta ja rakentavan uudelleen pienyhteisöjen yhteyksiä. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 58.) Tukiverkosto joko

antaa surevalle voimia tai toimii neutraalisti (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 59).

Lähisuvun merkitys tuen antajana oli erittäin merkityksellistä kohdatessani sisareni kuoleman. Meillä oli jotain yhteistä, jota vierailta ihmisillä ei ollut. Suru yhdisti meidät. Myös mummini kuollessa kahdeksan kuukautta aiemmin tunsin voimakkaasti suvun yhteyden. Sukulaiset, joiden kanssa olin viettänyt aikaa lapsuudessa, joiden kanssa en enää aikuisena ole ollut niin paljon tekemisissä, loivat suoran yhteyden sukuuni. Sukumme vanhin jäsen oli lähtenyt pois - kuollut - vieden mukaan sen aikakauden, johon ei ollut enää paluuta. Siskoni kuoleman jälkeisenä syksynä veljeni yöpyi meillä aina Helsingissä vieraillessaan. Meillä oli sisarusten välinen sanaton sopimus. Me tuemme toisiamme. Me olemme vielä hengissä. Sisarusparven vanhin ja nuorin.

Se, mitä en edelleenkään ymmärrä on, että kanssaihmiset ovat niin sokeita, että eivät tarjoa konkreettista apua surun murtumalle. Se, että pitää selvitä itse tavalla tai toisella. Ja vaikka näkisivät, eivät sittenkään tee mitään. Puhuvat kauniita, ovat kristillisiä, mutta teot näkyvät kehitystukena ulkomaille. Lähimmät unohtuvat. Siinäkin on kohta, josta surukulttuuri on muuttunut. Teknistymisen myötä meidän ei ikään kuin tarvitse enää olla ihmisiä toisillemme. Myötäelää surussa ja iloissa.

6 Suomalaisen kuoleman erityispiirteitä

Suomen kieli on rikas kuvatessaan kuolemankulttuuria. Kielessämme on kuolemalle toistakymmentä sanaa ja ilmaisua, joilla jokaisella on omat merkitysvivahteensa. Tällaisia ovat muun muassa sanat kalma, surma ja tuoni. Myös kalevalamittaiset kuoleman kehtolaulut (esimerkiksi ”tuu, tuu tupakkirulla” ja ”nuku, nuku nurmilintu”) ovat omintakeista kansanperinnettä. Kuoleman kehtolaulut liittyvät ikivanhaan perinteeseen, jossa äidit nukuttavat lapsiaan laulaen näille runoelmia ja laulelmia kuolemasta. Ne ovat syntyneet aikana, jolloin lapsikuolleisuus oli yleistä. Tutkimusten mukaan vain suomalaiset, karjalaiset ja virolaiset äidit laulavat lapsilleen kuoleman kehtolauluja. (Hakola, Kivistö, Mäkinen 2014, 14.)

Suomalainen suhtautuminen kuolemaan ja kuolemiseen on saanut sekä yleismaailmallisia, eurooppalaisia että skandinaavisia vaikutteita. 1800-luvun Skandinavian villi luonto, jylhät, koskemattomat ja synkät metsät ja niissä asuvat metsänpedot, karhut ja sudet, ovat olleet elämisen taustalla. Ihminen on ollut luonnon armoilla ja kuolema on ollut usein nähty vieras. (Grönlund, Huhtinen 1995, 25.)

Metsistämme löytyy outoja kivikasoja. Ne ovat mitä ilmeisemmin vanhoja hautoja. Hiidenkiuas on hautaröykkiötyyppi, joka on liitetty kivikauden Kiukaisten kulttuuriin ja pronssikauden asutuskulttuureihin. Ne voivat sisältää erilaisia rakenteita

ja joskus myös aikakautensa esineistöä. Hiidenkiuas tunnetaan monilla eri nimillä. Niitä ovat mm. kalmisto, hautaraunio, jätinroukkio. Hiidenkiukaita on myös pidetty aarnihautoina eli aarrekätköinä, sillä alueen aikaisempien asukkaiden on oletettu kätkenneen niihin aarteitaan. (Wikipedia 2015c.)

Suomea pidetään sosiokulttuurisesti melko tasalaatuisena ja jopa eristäytyneenä (Honko 1991). Tämän vuoksi Suomessa on myös ainutlaatuinen surukulttuuri. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 34.) Meillä on erityissuhde kuolemaan (Achtem ym. 1987, Nenola 1991). Kuolema on kuin tumma varjo, joka seuraa ihmistä ja muistuttaa elämän hauraudesta. Pohjois- ja Itä-Euroopassa suomalaisten asuma-alueilla sepitettiin improvisoituja runoja murheen ilmaisemiseksi. Suomessa on laadittu paljon lauluja ja runoja kuolemasta ja surusta. Itä-Suomessa laulettiin itkuvirsiä ja Länsi-Suomessa ruumisvirsiä. Pohjanmaalla taas kuolemaa seurasi koko kyläyhteisöstä jäsentynyt elämästälähtötapahdus. Suremisriitit ovat toimineet siirtymärituaaleina ihmisten elämän käännekohtissa. Niiden tarkoitus oli antaa tilaa kuolemaan liittyvien tunteiden kanavoimiseen ja toisaalta toimia paikallisen kulttuurin ohjeina (Pentikäinen 1990). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 35.)

1900-luvun alkupuolella kuolema ja kuoleminen olivat Suomessa luonnollisempia asioita kuin mitä ne ovat olleet myöhemmin 1980-luvulle asti lääketieteellisen teknologian kehittyessä huimaavaa vauhtia. Ihmiset kuolivat kotonaan ja omaiset olivat paikalla. Kuollutta pidettiin kotipiirissä, kenties aitassa tai saunassa muutamia päiviä. Kuolemaa ja kuollutta pelättiin, mutta samalla kuoleman arvokkuutta kunnioitettiin. Hautajaisissa vainajan arkku oli avoinna. Se oli yleensä musta. Lapsen arkku oli valkoinen. Valokuva otettiin hautajaisista ja siinä suruväki oli kerääntyneenä avonaisen arkun ympärille jäähyväisiä lausumaan. Vainaja lepäsi tuttujen kasvojen ympäröimänä. Kaikki olivat pukeutuneet mustiin vaatteisiin. (Grönlund, Huhtinen 1995, 28.)

Hautajaiset olivat 1930-luvulla vainajan muistolle omistettu tilaisuus. Läheiset, omaiset ja ystävät kokoontuivat joko ennen haudalle lähtöä tai sen jälkeen yhteen. Tarjoilu oli yksinkertainen, mutta arvokas. Tavallisimmin tarjottiin kahvia. Mitään suurta hälinää ja vaivaa aiheuttavaa tarjoilua ja syöminkejä ei sopinut järjestää, sillä se aiheutti surutalossa paljon puuhaa, mikä haihdutti vieraitten mieltä yhdessäolon varsinaisen tarkoituksen: vainajan muiston kunnioittamisen. Yhteisellä laululla ja puheilla piti pyrkiä antamaan tilaisuudelle arvokkaan surujuhlan leima. (Grönlund, Huhtinen 1995, 28-29.)

Monissa vanhoissa yhteisöissä surun ilmaisutavat on kytketty surevan ihmisen ikään ja sukupuoleen. Suomessa 1960-luvulla leskinaiset käyttivät surun ilmaisemiseen kokonaan mustaa surupukua ja leskimiehet mustaa surunappia arkipuvussaan. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 35.)

Emännän tietokirja vuodelta 1933 kertoo, että surupuku on ollut käytössä ikivanhoista ajoista asti. Pakanallinen käsitys on ollut, että nainen, varsinkin miehensä kuoleman jälkeen, on ollut erityisen altis pahojen henkien vaikutuksille. Siksi lesken pää piti peittää kankaalla. Vain silmät saivat vähän näkyä. Surupuku oli musta ja se ilmaisi surua ja masentunutta mieltä. Siihen kuului täydellisenä musta surukrepillä koristettu puku, mustat päällysvaatteet ja musta, suruhunnulla varustettu hattu. Tätä asua tuli käyttää koko suruaika, vuosi tai puoli vuotta ja siitä siirryttiin vähitellen valkomustan ja valkoisen kautta muihin väreihin. Vainajan omaiset ja ne, jotka osallistuivat hautajaisiin, hankkivat surupuvun. Hattuun suositeltiin lyhyttä, taaksepäin laskeutuvaa suruharsoa. Silloin tuli myös käyttää ehdottomasti mustaa takkia ja mustia käsineitä. Kengät olivat mustat, mutta ne eivät saaneet olla kiiltonahkaa. Surupukua käyttää kukin mielensä vaatimuksesta, kuoleman

läheisyydessä tuntuvat heleät värit melkein pahalta nähdäkin, hiljaisuus ja vakavuus vaativat asian luonteeseen sopivia värejä. Surupukuun kuului arvokkuus, hillitty ja vakava käytös. (Grönlund, Huhtinen 1995, 29.)

Surukirjettä saatettiin käyttää. Niissä oli musta reunus. Jo kaukaa tiesi tuollaisen kirjeen postista saadessaan, mitä se sisälsi. Kysymyksessä oli suruviesti. Miehen puvussa oli surunappi. Surukonvehteja saatettiin tarjota. (Grönlund, Huhtinen 1995, 29.)

Suomalaiset surun sosiokulttuuriset yhteydet ovat kytkeytyneet hiljaisuudessa kärsimiseen ja itsekontrollin, kuoleman kulttuurin dominoivuuteen, luterilaisen uskonnon suruperinteeseen ja väestön laajaan homogeenisyyteen. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 36.) Meitä vain on aina opetettu hillitsemään itsemme kaikissa tilanteissa, myös surun kohdatessa (Grönlund, Huhtinen 1995, 30).

Sureva joutuu välittömästi kuoleman jälkeen järjestelemään kuolleen asioita. Hän ilmoittaa kuolemasta, huolehtii hautajaisjärjestelyistä ja osallistuu perinnönjakoon. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 44.) He tarvitsevat emotionaalisen ja sosiaalisen tuen lisäksi myös tukea monessa muussa asiassa kuten lasten- ja kodinhoidossa, raha-asoiden hallinnassa ja arvioinnissa, vakuutusten, eläkkeiden, testamentin selvittämisessä ja surua koskevan tiedon hankinnassa. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 143.)

Ensimmäinen oma kokemukseni suomalaisesta kuolemasta, Uudellamaalla Pusulassa, ajoittuu vuodelle 1975, kun olin 10-vuotias. Silloin en uskaltanut mennä katsomaan kuollutta pappaani. Äitini joutui vaatimaan, että hän saisi nähdä isänsä vielä kerran juuri ennen hautajaisseremoniaa. Tulimme 650 kilometrin päästä Oulusta. Meillä ei ollut ollut mahdollisuutta olla mukana perinteisellä ruumissaatossa, kuten maalla on edelleenkin tapana. Meille lapsille hautajaiset olivat serkkujen ja muiden sukulaisten jälleen näkemisen riemua. Saimme kokemuksen siitä, että kuulumme vahvasti äidinpuolen sukuun vaikka asuimme satojen kilometrien päässä pohjanmaalla. Sukuni naispuoliset henkilöt käyttivät vielä silloin mustaa hattua, mutta ei minun äitini, jossa oli suruharso. Nappia miesten rinnuksissa en muista nähneeni, mutta kaikilla oli tummat vaatteet päällään. Ensin surtiin ja itkettiin. Surujuhlan edetessä juhla sai iloisempiakin piirteitä.

Seuraavan kerran oli mammani, äidinäidin, hautajaisten vuoro. Hän kuoli 1985 ja silloin toivomuksestaan huolimatta äitini ei enää nähnyt äitiään arkussa. Hän epäilee, että hänen sisaruksensa halusivat estää häntä näkemästä äitinsä, koska hän oli ollut kuollessaan jo jonkin aikaa. Tällöin tulimme hautajaisiin myös kaukaa, Oulusta. Muistan tätini kieltäneen minua käyttämästä tummapohjaista, punakukallista mustalaishuivia, sen punaisen värin vuoksi. Vaihdoin sen tummakukalliseen huiviin.

Isovanhempieni hautajaisten välissä olin perheeni mukana muissakin kaukaisempien sukulaisten hautajaisissa. Vanhempani ovat aina ottaneet meidät lapset mukaan hautajaisiin. Äidin puolen suvussa hautajaisiin on aina liittynyt ruokailu ja kahvittelu toisin kuin Grönlund ja Huhtinen väittävät teoksessaan 'Autan kuolevaa'.

6.1 Siirtymäriitti

Riitti on (lat. ritus 'tapa', 'toimitus') on juhlameno, pyhä seremonia tai uskonnollinen toimitus. Riitillä on tietty suorittamistapa ja se voi olla yksilön tai yhteisön suorittama. Useimmiten riitin suorittaa tehtävään erikoistunut henkilö, kuten samaani tai pappi. Monissa kulttuureissa arkisetkin elinkeinonharjoittamiseen liittyvät tapahtumat ovat saaneet seremoniallisen luonteen. Sosiologiassa riitillä voidaan viitata mihin tahansa symboliseen käyttäytymiseen, joka toistuu sopivina hetkinä ja ilmaisee tyylieltyssä muodossa jotakin ryhmän tai yksilön tunnustamaa arvoa ja päämäärää. (Wikipedia 2015d.)

Useimpien teorioiden mukaan teatterin on katsottu syntyneen rituaalista. Rituaaleista on haettu teatterin inspiraatiota ja niitä on yritetty teatterin keinoin elvyttää ja luoda. Esitys itsessään on rituaali. (Grotowski 1989, 91.) Grotowskin taiteellisen tutkimuksen eräs perustavaa laatua olevista kysymyksistä oli rituaalin etsintä teatterista (Grotowski 1989, 82).

Vuosisatojen 400–900 jaa. väliseltä ajalta ei ole säilynyt ainoatakaan kirjoitettua näytelmätekstiä. Vasta vuosituhannen lopulla syntyivät kristilliset uskonnolliset näytelmät. Vaikka järjestäytyntä teatteritoimintaa ei ollutkaan, kreikkalaisesta, hellenistisestä ja roomalaisesta taide-elämästä säilyi osia, joista teatteri saattoi jatkaa toimintaa 900-luvun lopulla. Kreikkalaisia ja roomalaisia näytelmiä ja draaman lajeja koskevaa kirjallisuutta oli säilynyt. (Teatterimuseo.fi.)

Durkheim korosti riitin merkitystä yhteisön identiteetille: 'Riitin välityksellä ryhmä toistuvasti uudistaa käsityksen itsestään ja yhteenkuuluvuudestaan; samalla vahvistetaan yksilöiden sosiaalista olemusta. (Wikipedia 2015d.)

7 Surusta muutokseen

Läheisensä menettänyt sureva joutuu muutokseen, jonka aikana hän kasvaa (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 72).

Kun tulet kuoleman talosta, vaihda elämän raiteelle, pudota ahdistus, jotta jaksaisit nämä päivään kuuluvat tehtävät, niin turhat, ja niin paljossa tärkeät. (Helena Anhava)

7.1 Surun ilmaiseminen

Surun vapaa virtaaminen on surun esiin tulemisen sallimista. Sen voidaan katsoa sisältävän surun purkautumisen, kapinoimisen, kamppailun, tasapainoilun, vaikeiden asioiden käsittelyn, asioiden kertaamisen, esteettömän itkemisen ja huutamisen, rauhoittumisen ja voimien hakemisen sekä myös huumorin ja ilon kokemisen sallimisen. Reaktiot vaihtelevat tunteettomasta itkusta hysteeriseen nyyhkytykseen tai huutamiseen ja ulvomiseen. Myös **syryään vetäytyminen** on surun liikettä. Siinä surija haluaa vetäytyä omiin oloihinsa tutkiskelemaan suruaan. Se on omaehtoista etäisyyden ottamista, eristäytymistä, surun ulkopuolisten säästämisen surulta. Sen aikana varastoidaan energiaa henkilökohtaista selviytymistä varten. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 60–61.)

Itkuvirsissä yhdistyy yleisen määritelmän mukaan laulu, runous ja itkentä. Itkua voidaan pitää itsestään selvytenä itkuvirsistä puhuttaessa, mutta tutkijoiden suhtautuminen itkemiseen itseensä vaihtelee suuresti. Yleinen ajatus on, että luonnollinen itku yhdistyy itkuvirteen itkijän herkistyessä. Näin itkennästä tulee pikemminkin itkijän ominaisuus, kuin itkuvirren keskeinen osa. Elias Lönnrotille itkentä esiintyi miltei virheenä. Hän (Lönnrot 1836) koki itkennän hämärtävän ja sekoittavan aijottua laulua ja näin haittaavan esityksen ymmärrettävyyttä sekä toistettavuutta. (Rounakari 2005, 1.)

Äänellä itkijät ry:n verkkosivujen mukaan

itkuvirret eli äänellä itkeminen on tunteiden ilmaisua sanojen ja itkumelodian avulla. Tunne muuttuu sanoiksi, jota itkuääni kannattelee. Itkijöiltä vaaditaan rohkeutta kohdata ja pukea sanoiksi sisimmissään oleva tunnelatautuma. Rituaali-itkut olivat yhteisöitkuja, kuten tänäänkin. Ennen purettiin tunteet joukolla siirtymätilanteissa kuten häissä, hautajaisissa ja sotaan lähdössä. Nykyisin näitä yhteisiä siirtymätilanteita ovat edelleenkin hautajaiset ja häät yms. (Äänellä itkijät ry 2015.)

Itkuvirsiperinne oli katoamispisteessä 1990-luvulla, kun vanhat siirtokarjalaiset olivat melkein kaikki siirtyneet tuonilmaisiin. Vuonna 1998 muutamien asiasta kiinnostuneiden toimesta (Pirkko Fihlman, Liisa Matveinen) aloitettiin varsinainen ensimmäinen itkuvirsi. (Äänellä itkijät ry 2015.)

Surulle on hyväksi, terveellistä ja kaikin tavoin sopivaa antaa sen tarvitsema aika. Aikaa kokea menetyksen haikeutta, aikaa muistella, mitä kaikkea ehtikään tapahtua ennen menetystä, ja aikaa pohtia, miten tästä eteenpäin. Suru ei välttämättä lopu pelkästään suremalla, mutta yrittämällä väistää surua se ei myöskään poistu meistä. Suru hakee muita väyliä ilmaista olemassaolonsa: univaikeuksia, hajamielisyytenä, kummallisina kremppeina kehossa, ailahtelevina tunteina - surulla on keinosia päästä esiin. (Harju 2015, 26.)

Rajut tunteet ovat tutkimustulosten mukaan yleisiä surussa. Tunnenmyrskyssä sureva tuntee rajujen tunteiden ohella alakuloa joutuessaan luopumaan läheisestään. Luopumisen alakulo sisältää yksinäisyyttä, tyhjyyden tunnetta, pahaa oloa, ikävää, masennusta, turvattomuutta ja kykenemättömyyttä tuntea nautintoa. Sureva voi olla lamaantunut toimimattomuuden tilaan. Surevan ilmaiseman halun elämästä luopumiseen voidaan katsoa olevan osa luopumisen tunnenmyrskyä. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 41–42.)

Surun iloon kuuluvat surunaikainen iloitseminen, kiitollisuus, huumori ja hymyileminen. Yleensä iloa ja surua pidetään vastakkaisina tai vain toisiaan korostavina.

Iloa harvoin liitetään suruun ja menetykseen. Jopa surun synkimpään vaiheeseen kuuluu myös ilon tuntemuksia. Ilon ja huumorin voidaan katsoa lieventävän ahdistusta, jännitystä, vihaa ja pelkoa. Huumorilla on tärkeä merkitys hyvän olon kokemiselle ja arjesta selviytymiselle. Suruun liittyy myös helpottuneisuutta ja sitä voidaan pitää osana kiitollisuuden kokemusta esim. kun sureva vapautuu ras-
kaasta hoitovastuusta. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 42.)

Ilaskari kirjoittaa, että surun käsittelyssä on normaalia käyttää luovia tapoja, kuten maalaamista, piirtämistä ja kirjoittamista. Liikunta ja musiikki voivat myös toimia hyvinä keinoina surun käsittelyssä. Esimerkiksi liikunnassa kyse on itsensä rasittamisesta ja yleisestikin liikkeelle lähtemisestä, juoksemisen, tanssimisen tai vaikka painonnostelun muodossa. Liikunta voi siis auttaa jo pelkästään asioiden läpikäymisessä ja selkeyttämisessä, mutta toimii myös hyvänä vihaan ja suruun liittyvien tunteiden purkukeinoina. Surutyön yksi tärkein osa on puhuminen, joka on osa surun purkamista ja sen näkyväksi tekemistä. (Kahra, Ketonen 2013, 4.)

Saima Harmaja kirjoittaa lähestyvistä kuolemastaan kevättalvella 1937 näin:

Miksi pelkäisin?
Kevät urpuja kultasi äsken
nyt lehdet kuihdutti syys.
Liki maata on vaipuva jälleen
tie kaiken, mi kukkia pyys.

Kevätöin sydän liekehti tuskaa;
mitä jäi, kun jo kylmeni maa?
Sisin viisaus puiden ja ruohon
kädet kuihtuvat korjatkaa!

Syli mullan on lehdille armas,
hymy kukkien kuolossakin
syvä, tyyni ja kirkas kertoo:
miks, syntyvä, pelkäisi ?

Vielä 11 päivää ennen kuolemaansa hän sanoo näin:
Rakas Kuolema
Oi rakas kuolema,
lastasi muistatko viimein ?
Saavutko varjoin
hienoin ja tuoksuvin siimein ?

Kättä en nosta,
en sinun työtäsi estä.
En, rakas Kuolema,
uusia tuskia kestä.

Painava vankila
aukaise sieluni mennä.
Untuvasiivin
uupuja nosta ja lennä.

10.4.1937

Koska minulla ei ollut vahvaa surukulttuuria tukemassa surussani, kuuntelin omaa sisäistä ääntäni surun läpikäymisessä. Hakeuduin jo ennen siskoni kuolemaa sururyhmään, jonne minut onnekseni hyväksyttiin. Yleensä sururyhmään pääsee vasta kuusi kuukautta omaisen kuolemasta. Tieto siskoni tulevasta kuolemasta, oli jäykistänyt minut enkä enää tiennyt, mistä saan puhua hänen kanssaan ja mistä en. Siskolleni oli kova juttu, että minun ja meidän muiden elämä jatkui ja hänen päättyi. Se näkyi mm. sisaruskateutena. Tukea omaisena oli myös vaikea saada. Emme asuneet samassa kaupungissa ja oli vaikeaa löytää vertaistukea juuri omaan tilanteeseen. Vertaistukiryhmät oli jaoteltu eri syöpäsairauksien mukaan ja niitä oli vaikea löytää.

Kuoleman jälkeen pääsin myös sururyhmään, jossa oli hyvä käsitellä siskon kuolemaa. Aluksi hän oli mielessäni koko ajan. Heti aamulla herätessäni ja viimeiseksi nukahtaessa. Tuskaa helpotti aurinkoisessa ulkoilmassa oleilu, naapurien arkipäiväisten asioiden kuuntelu ja pakote omista lapsista huolehtimisesta. Sain myös kokea sekä kohtaamattomuutta surun keskellä ja myös sitä että osattiin ottaa huomioon suruaikani. Ne lähimmäiset, jotka uskalsivat kohdata minut surevana olivat kultaakin arvokkaampia.

7.1.1 Vainajan muistelu

”Vieläkö muistat tunnelman, maiseman värit unessa jossa tapasimme.” (Helena Anhava)

Vainajaa voidaan muistella monin tavoin. Muistoa voidaan vaalia esimerkiksi vainajan kuvalla, kukilla ja kynttilöillä. Surijat voivat viettää kuolleen muistopäiviä ja juhlapyyhiä omin rituaalein. Tunteita saa näyttää. Kaikesta luopumiseen sisältyvästä, kuten peloista, syyllisyydentunteista, kaipauksesta ja ikävästä, tulee saada puhua vapaasti. Lapsi saa käsitellä vaikutelmiaan leikkien avulla ja hänet voidaan ottaa mukaan katsomaan vainajaa. Vainajaa saa koskettaa. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 139.)

Minä ostin surusormuksia kaikille omille ja siskoni lapsille. Käytin aikani mustaa väänkakkara aiheista sormusta. Hankin myös valkean samanlaisen sekä valkokivisen sormuksen. Sain niistä lohtua ja ne olivat merkinä muille, mikäli osasivat lukea, että minulla on suruaika. Ne ikään kuin olivat suojelemassa minua kovimmilta iskuilta.

Hankin myös lasisen kynttiläenkelin. Lapsilleni sanoin Kaijun aukaisevan silmänsä, kun sytytin kynttilän ja hänen menevän nukkumaan sammuttaessani sen. Kaiju ´ruokaili´

usein kanssamme. Kynttilä oli sijoitettu ruokapöydälle. Heti välittömästi kuoleman jälkeen, huomasin ostavani tavaroita, joissa oli kissakuvio. Puinen kissalelu, lahjapaperia, jossa kissan kuvia etc. Kissa kuvaa minulle yhdeksää henkeä. Ikään kuin siskoni ei olisikaan kuollut. Hänellä on vielä kahdeksan henkeä jäljellä. Vai oliko hänen kuolemansa se kymmenes henki. Hän oli jo yhdeksän kertaa selättänyt kuoleman.

Pidin kahdeksan vuotta erityistä hyllyä, jossa säilytin kuvaa siskostani ja pieniä esineitä muistuttamassa hänestä. Sen jälkeen olin valmis poistamaan hyllyn.

Muistutamme äitini kanssa toisiamme edelleen siskoni syntymäpäivästä ja puhumme hänestä erityisesti silloin, kun hänen lapsensa ovat kanssamme. Valitettavasti näen siskoni lapsia niin harvoin, että en ole voinut ottaa vastuuta heidän äidistänsä puhumisesta.

7.2 Fyysiset tuntemukset

Fyysiset tuntemukset liittyvät selkeästi siihen, että surijan elimistö kapinoi luopumista vastaan. Tällaiset tuntemukset syntyvät kehon tuntemuksista, unettomuudesta, liiallisesta unesta, syömättömyydestä, ylensyömisestä, laihtumisesta, väsymyksestä ja surijan sairaudesta. Surevien fyysisiin reaktioihin kuuluvat myös mm. ali- tai yliseksuaalisuus, itkuherkkyys, huokailutaipumus, fyysinen uupumus, voimien puuttuminen, psykomotorinen hidastuminen tai kiihtyneisyys. Myös sydämentykytys, rytmihäiriöt, jäsenten puuttuminen, tukehtumistuntemukset, huihaus, pyöräyttäminen, suun kuivuminen, kuristava tunne, palan tunne kurkussa, hiusten lähtö ja epämääräisistä hajanaisista ruumiillisista oireista kärsiminen ovat fyysisiä surureaktioita. (Poijula 2002.) Koko kehon asento saattaa muuttua surun vuoksi. Sureva voi kehittää itselleen somaattisen tai psykosomaattisen sairauden. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 43.)

7.3 Elämän rajallisuus ja arvojen muutos

Surevat ihmiset havaitsevat asioiden tärkeysjärjestyksen muuttuneen. Kuoleman myötä he ymmärtävät elämän rajallisuuden ja arvottavat elämänsä uudestaan. Kuolema voi kohdata kenet tahansa ja milloin vain. Asiat, jotka ovat aiemmin olleet heille tärkeitä, muuttuvat surun vuoksi vähemmän tärkeiksi. Enemmistö surun kokeneista kertoi, että heidän päämääränsä ovat muuttuneet positiivisemmiksi (Edmonds ja Hooker 1992). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 72–73.)

Kuoleman jälkeen eläminen, omien unelmien toteuttaminen, tuli minulle tärkeäksi. Jopa kiireen ja stressin kautta aloin toteuttaa unelmiani. Koskaanhan ei voi tietää, milloin päivä on viimeinen.

7.4 Muutos itsessä

Sureva ei ole samanlainen kuin ennen kuolemaa ja surua. Hänen voidaan katsoa muuttuneen surun ja läheisensä kuoleman johdosta. Eikä hän palaa entiseen lähtökohtaansa, vaan muutos on peruuttamaton. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 78.) He kuvaavat kasvaneensa ihmisinä ja muuttuneensa vahvemmiksi, syvällisimmiksi, viisaammiksi ja levollisimmiksi. He kokevat myös, että heidän ajattelunsa on muuttunut selkeämmiksi, osaavat pitää omista hyvinvoinnistaan kiinni ja ovat muuttuneet pelottomammiksi. Surun kokeminen opettaa menettäneitä pyytämään apua toisilta. Surevat myös pelkäävät aiempaa vähemmän kuolemaa. Pieni vähemmistö surevista säilyttää vuosien ajan melko jähmeän suremistavan. Tämä johtaa siihen, että heidän persoonallisuutensa ei kehity (Shuchter ja Zisook 1993). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 73.)

7.5 Muuttunut suhde muihin

Auttamishalu ja auttaminen kytkeytyvät surevien haluun antaa läheisensä kuolemalle ja eletylle elämälle tarkoitus. Surevat pyrkivät olemaan entistä humanistisempia ja auttavaisempia (Shuchter ja Zisook 1993). Tähän vaikuttaa myös se, että menetyksen kokeneiden välillä on olemassa erityinen side. Myös surevan oma perhe muuttuu läheisemmäksi. Persoonallinen kasvu kytkeytyy itsetutkiskeluun, ajattelun murrokseen ja oman todellisuuden mieltämisen muutokseen. Persoonallista kasvua voidaan pitää luopumisen positiivisena seurauksena. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 73-74.)

Minun suurin muutokseni näkyy auttamishalussani ja kyvyssäni. Haluan olla tukemassa surevia ja minulla on ymmärrystä ja sanoja, millä lohduttaa surevia. Uskallan ottaa osaa suremiseen muutenkin kuin sanomalla ´Otan osaa. ´Myös ihmisiä, jotka ovat vaikeissa elämän tilanteissa uskallan ojentaa käteni. Omakohtaisesti tiedän, että pienikin käden ojennus voi auttaa pahimman yli.

8 Kuoleman olemattomuus

Käsitys kuolemasta ja kuolemisesta muuttuu historian myötä. Kaikki riippuu kulloinkin vallalla olevista käsityksistä ja tavoista. Meissä on jäljet tuosta historiasta, ja ne vaikuttavat tämän päivän suhtautumiseemme. Kuolema on ollut pitkään ihmisten mielessä pelkästään negatiivinen asia, vaikka aina niin ei ole ollut. (Grönlund, Huhtinen 1995, 9.) Philippe Aries, kuolemisen ja kuoleman tutkija ja sosiologi, sanoo, että kuolema on tulossa takaisin kovalla vauhdilla. Yhteiskunta osoitti sille ovea, nyt se on tulossa ikkunasta yhtä nopeasti kuin joskus lähti. (Grönlund, Huhtinen 1995, 9.) Koestler viittaa kirjoituksessaan filosofian historiaan ja ihmisen yrityksiin sopeutua kuolemaan. Jos sanaa ´kuolema` ei olisi ollenkaan sanastossamme, merkitsi se kulttuurin kannalta suurta puutosta. (Grönlund, Huhtinen 1995, 25.)

Nyky-yhteiskunnassa kuolema ja suru on medikalisoitu. Ihminen on menettänyt otteensa kuolemasta ja surusta, moderni suru on eriytynyttä toimintaa. "Suru on

yksilöitynyt, koska yhteisöt kieltävät osallisuutensa suruun.” Yhteiskunnan instituutioissa, jopa sairaaloissa, jotka ovat tavanomaisimpia kuolinpaikkoja, kuoleamalla ja surulla on vähäinen asema (esim. Callanan & Kelly 1993). (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 5-6.) Kodissa kuolla enää harvoin. Sairaalat ovat olleet joitakin vuosikymmeniä paikkoja, joihin kuolema on piilotettu pois yhteiskunnan näkyvistä. Nyt saattohoidon myötä on vihdoinkin uudelleen alettu puhua kuolemasta ja kuolemasta. Nyt se alkaa taas näkyä. Sitä ei enää kokonaan piiloteta. (Grönlund, Huhtinen 1995, 30.) Kuitenkin monissa kulttuureissa kuolema on osa elämää esim. etelä-amerikkalainen ’kuolleiden päivän rituaali’ ja elämän aikana kasvava tietoisuus kuolemasta pidetään eräänlaisena yksilön voimavarana. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 5-6).

Nykyisin ihmiset ovat vain vähän tekemisissä luonnollisen kuoleman kanssa. Televisio, elokuvat, lehdet eivät puhu luonnollisesta ja arvokkaasta kuolemasta. Ne välittävät tietoa epätavallisista kuolemista, murhista, joukkokuolemista sodassa ja vainoissa tai nälän vuoksi. Vain tällaista pidetään niin tärkeinä, että niistä kannattaa kertoa ihmisille. Rauhallinen luonnollinen saattohoitokuolema on vieras. Ajatus kuolemasta on vieras. Se työnnetään mahdollisimman kauas ja torjutaan jonnekin syvälle. Se onnistuu nykyisin helpommin, kun ihmisten keskimääräinen elinikä on pitempi kuin joskus keskiajalla, jolloin saatettiin aivan hyvin kokea luonnollinen kuolema jo 40-vuotiaana. Jotenkin uskotaan omaan kuolemattomuuteen. (Grönlund, Huhtinen 1995, 10.)

Kulttuuri ei nykyisin valmista millään tavalla tulemaan toimeen oman kuoleman tai toisen kuoleman kanssa. Se kieltää ajattelemasta, että ihminen tulee kerran kuolemaan. (Grönlund, Huhtinen 1995, 10.) Surukulttuuri, joka vallitsi Suomessa vielä 1900-luvun alussa on lähes hävinnyt. Surupuku, toisin sanoen tummat vaatteet, puetaan ehkä päälle hautajaisiin, mutta ei aina silloinkaan. Julkista suruaikaa ei nykyajan ihmisillä juurikaan enää ole. Kuolemaa ei enää ole siinä mielessä, kuin se oli 1900-luvun alkupuolella. Kuolema on piilotettu. Surua ei saa osoittaa avoimesti. Tulee hillitä itsensä. (Grönlund, Huhtinen 1995, 29.)

Väitän, että yhä vain yleistyvien syöpäsairauksien myötä kuoleman joutuu kohtamaan yhä suurempi määrä ihmisistä. Joko sen joutuu kohtaamaan itse tai omat lapset, vanhemmat, sisarukset, sukulaiset. Enenevässä määrin on tarvetta käsitellä omaa tai läheisen kuolemaa. Koska tarjolla ei enää ole kunnollista surukulttuuria, joutuu sen tiedon hakemaan itse ja luomaan uutta surukulttuuria. Voi myös joutua turvautumaan television ajankohtaisohjelmiin, jossa kuoleman kohdanneet kertovat, mitä se on kun kuolema tulee eikä kysele.

Ensimmäinen uni:
Rhododendron,
jonka olin antanut hänelle vuosia sitten syntymäpäiväksi,
seisoi lumen keskellä kaikki nuput paleltuneina.

Toinen uni:
Menin hänen kanssaan vierailulle,
heti ovesta vasemmalle istuivat isoäiti ja täti,
kuolleet vuosina 43 ja 40.

Isoäidillä heleä iho, jotain vaaleanharmaata yllä.
 Hän joi kahvia ja nauroi.
 Ihmettelin miten hän niin hyväksyvästi suhtautui,
 lapsena en ollut kyllin naisellinen enkä
 hyvin käyttäytyvä tytöksi.
 Istuin tädin vieressä ja tunsin
 lämmön virtaavan hänestä.
 Teki mieli sanoa: voi kun hauska tavata,
 jospa tietäisit miten olen sinusta aina pitänyt.
 Katsoin sisemmäksi huoneeseen:
 kaikki muutkin läsnäolijat kauan sitten kuolleita.
 Se ei tuntunut ollenkaan pahalta.

Kolmas uni:
 Ajettiin autolla ruumisvaunun perässä, kellojen soitto
 kuului. Hän istui kuljettajan vieressä ja näytti levottomalta.
 Ihmettelin: ovatko nämä isän hautajaiset ja miten
 näin huonosti järjestetty, vasta arkkua viedään.
 Arvelin hänen levottomuutensa johtuvan siitä.
 Sukulaisten autoja tuli joka puolelta,
 miten ne niin kovaa ajoivat, ihmettelin.
 Katsoin takana tulevaan autoon,
 siinä istui isä ja muita vainajia.
 Vilkutin, hän näytti iloiselta.
 Oli kiire.

Helena Anhava: Kysy hiljaisuudelta itseäsi

8.1 Tunnistamaton suru

Elämänkaaren eri vaiheissa suruun voi liittyä tunnustamatonta surua. Tällä tarkoitetaan surua, jossa sureva ei voi julkisesti näyttää, että hän elää luopumista (Doka 2000). Hän ei myöskään voi helposti saada tukea ja tukijoita surulleen. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi abortin jälkeinen suru, jossa äiti on menettänyt sikiövauvan, adoptoitavaksi lapsensa luovuttavien äitien suru, lapsettomien suru, avioeron jälkeinen puolison kuolema, vammaisten lasten vanhempien suru, kehitysvammaisten aikuisten suru, avioliiton ulkopuolisissa suhteissa tapahtuvat menetykset, homoparien menetykset ja aids-kuoleman jälkeinen suru. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 127.)

Myös äidiltä, joka on menettänyt lapsensa isälle huoltajuusriidan päätteeksi ja saa nähdä lastaan vain kaksi tuntia valvotusti, puuttuu yhteiskunnan tuki ja arvostus. Hän jää yksin haavoittuneen äitiytensä kanssa.

Puhumattakaan tunnistamattomasta surusta, kun läheinen muuttuu oleellisesti pitkäaikaissairaana ollessaan. Merkittävä läheinen muuttuu luoksepääsemättömäksi, mutta pysyy edelleen fyysisesti läsnä. Läheinen on menetetty `symbolisen kuoleman kautta`. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 127-128.) Vain muutama mainitakseni.

Yhteiskunnan surukulttuuri ja suremisen säännöt ja normit eivät ulotu tunnustamattomaan suruun. Katsotaan, että surulla ei ole ikään kuin oikeutusta, jos se ei perustu yleisiin suremisnormeihin. Tunnustamatonkin suru johtaa luopumiseen. Tunnustamatonta surua kokeneiden kohtaamisessa ja auttamisessa on monia

samoja piirteitä kuin tunnustettua surua kokeneiden. Inhimillisestä näkökulmasta heidän oikeutensa saada tukea ovat samat kuin tunnustetun surun kokeneiden. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 128.)

Tunnustamaton suru voi olla myös itseltä piilossa. Ei tiedä, että minullakin on oikeus surra jotain mitä minulla ei ole kunnolla ollut. Sitä, ettei minulla ole oikein ollut anoppia hänen sairautensa vuoksi tai mummun muuttaessa paikkaan jonne ei päässyt julkisilla kulkuneuvoilla, ei häntä enää ollut tai toinen sisko, joka sairastuessaan ei halunnut olla enää tekemisissä minun eikä koko lapsuudenperheensä kanssa.

8.1.1 Lapsen ja nuoren suru

Suru koskettaa lasta samalla tavoin kuin aikuistakin. Vuosittain Suomessa noin 4000 lasta menettää jonkun lähiomaisen. Lapsi voi menettää vanhempansa tai muita lähisuvun aikuisia. Myös lapset itse voivat kuolla. Kuolema pysähdyttää aikuiset, lapset ja nuoret eri tavoin. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 96.) Aikuisten väärä tapa käsitellä kuolemaa voi lisätä lapsen surua. Yleensä tapa suhtautua lapsen suremiseen on edelleen surun salaaminen. Lapset sidotaan tällöin helposti salailun ilmapiiriin, josta kaikki kärsivät. Lasta ikään kuin yritetään säästää, koska kuvitellaan, että lapsi ei tajua surua. Lasta saatetaan esimerkiksi estää osallistumasta hautajaisiin. Aikuiset saattavat aliarvioida lapsen kykyä ymmärtää, mitä on tapahtunut ja miten siitä selvitään. Jos aikuiset ja vanhemmat hyväksyvät itse reaktionsa ja suhtautuvat niihin avoimesti, lapsetkin omaksuvat oikean suhtautumistavan. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 136-137.)

Lapsen surun tunnistaminen on tärkeää, jotta lasta voidaan tukea hänen tarpeitensa mukaisesti. Keskeistä on se, miten lapsi kokee surun eri kehitysvaiheidensa aikana. Alle 8-vuotiaat ja pienet lapset eivät yleensä ilmaise suruaan sanallisesti. Mikä tahansa lapsen kehitystasolle ominainen käyttäytymisen poikkeama voi olla ilmaus surusta. 7-9-vuotias lapsi tajuaa jo, että kuolema on väistämätön. Hän hyväksyy kuoleman kognitiivisesti, mutta kapinoi tunteilla. Yli 10-vuotias lapsi hyväksyy kuoleman lopullisuuden ja ymmärtää myös, että kuolema on universaalia, väistämätöntä ja peruuttamatonta. Näin käsitys on lähellä aikuisen käsitystä kuolemasta. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 90-92.)

Nuorten surureaktiot ovat suurelta osin sidoksissa siihen, miten aikuiset kykenevät yleensä kohtaamaan surun eri tilanteissa. Läheisensä kuoleman jälkeen nuoret tuntevat aikuisten tavoin olonsa epätodelliseksi ja epätoivoiseksi. Ensivaiheiden jälkeisiä tyypillisiä reaktioita ovat kuoleman kieltäminen, itku, ikävöinti monine muine näihin liittyvine tunnereaktioineen. Sisaruksensa menettäneet nuoret pelkäävät usein menettävänsä myös vanhempansa. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 92.)

Lapsen ja nuoren kehityksen ja elämänvaiheiden edetessä menetyksen merkitys rakentuu uudelleen. He rakentavat itselleen ajan mittaan uuden-realistisemmän kuvan kuolleesta vanhemmastaan. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 92.)

Minulle surun kohtaaminen ja tunnereaktioiden näyttäminen oli avain selviytymiseen. Halusin myös antaa lapsilleni avoimemman mallin surra läheisen menetystä kuin mitä

minulle itselleni oli annettu. Jouduin siitä konfliktiin lasten isän kanssa. Halusin myös ehdottomasti toimia niin, että lapseni näkivät siskoni kuolleen. Tunsin tekeväni normien vastaisesti. En halunnut salata lapsiltani mitään. En halunnut viedä eteenpäin surukulttuuria sellaisenaan kuin se oli minulle esitelty. Myöhemmin olen saanut huomata, että intuitioni on ollut oikeassa. Maalla on edelleen käytössä vahvemmin surukulttuuri, jota on noudatettu Suomessa viime vuosisadan alussa.

8.1.2 Kehitysvammaisen suru

Kehitysvammaisen henkilön ja valtaväestöön kuuluvan henkilön surun kokemuksissa ja surun käsittelyssä ei ole juurikaan eroavuuksia. Kyse on ennemminkin kehitysvammaisen henkilön kyvykkyydestä suruun liittyvien tunteiden käsittelyssä verrattuna valtaväestön ihmisiin. (Kahra, Ketonen 2013.)

”Kehitysvammaisen henkilö saattaa kuitenkin kehitysvammastaan johtuen kokea tunteita, ymmärtää ja jäsentää asioita eri tavalla kuin muut” (Ylä-Jussila 2012, 5).

Mielestäni on tärkeää puhua kehitysvammaisen henkilön kanssa surusta ja kuolemasta arkipäivän keskellä.

Suru ja siihen liittyvät tunteet voi olla käsityksenä kehitysvammaiselle henkilölle täysin vieras asia. Arjessa surusta puhumisella voidaan nämä suruun liittyvät tunteet tuoda tutummaksi eli niin sanotusti arkipäiväiseksi. Tällaisella arkipäiväistämällä suru ja siihen liittyvät tunteet eivät välttämättä tositilanteessa ilmesty kehitysvammaiselle henkilölle yllätyksenä ja hän pystyy näin myös tunnistamaan kokemansa tunteet. (Kahra, Ketonen 2013, 10.)

”Surun käsittely on yksilöllinen prosessi, jossa henkilön omat tarpeet, tunteet ja ymmärtämisen taso on otettava huomioon ” (Kahra, Ketonen 2013, 6)

Surun käsittelyssä ryhmän ja yksilön kanssa on tärkeää toimia rauhallisessa tilassa, jossa valittujen työmenetelmien toteuttaminen on mahdollista. Surun kohtaaminen ja käsittely ovat jokaisella kehitysvammaisella henkilöllä erilaisia ja sen mukaan valitaankin työmenetelmä ja tapa, jolla toimitaan kunkin henkilön kanssa. (Kahra, Ketonen 2013, 8.)

”Vaikka puhuminen on surutyöskentelyssä tärkeää, eivät kaikki henkilöt siihen kuitenkaan kykene tai se voi olla haastavaa” (Kahra, Ketonen 2013, 6).

Kehitysvammaisuuden aste vaikuttaa myös tapaan, jolla surua lähdetään käsittelemään. Kehitysvammaisuuden asteet voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: vaikeasti tai syvästi vammaiset henkilöt, keskivaikeasti vammaiset henkilöt ja lievästi kehitysvammaiset henkilöt. Syvästi vammaisten käsitys- ja tuottamiskyky on hyvin vähäistä tai olematonta, kun taas keskivaikeasti vammaisen henkilö kykenee ymmärtämään ja tuottamaan jonkin verran puhetta, mutta toiminta saattaa perustua toisen jäljittelyyn ja konkretiaan. Lievästi kehitysvammaisen henkilö ymmärtää ja tuottaa puhetta hyvin ja kykenee jäsentämään todelli-

suutta. Lievästi kehitysvammainen henkilö pystyy myös muun muassa ymmärtämään ajan ilmaisuja. (Ylä-Jussila 2012, 5.) Surutyöskentelyssä kehitysvamman asteen huomiointi ja sen pohjalta työskentely on tärkeää (Kahra, Ketonen 2013, 5–6).

Mielestäni lasten ja kehitysvammaisten luultuun käsitykseen kuolemasta sisältyy paljolti asian kieltäminen tai vähintäänkin surun salaaminen tai vaikeneminen koko asiasta. Aikuiset yrittävät säästää heitä ja kuitenkin lapset ja kehitysvammaiset ymmärtävät, kun jotakuta ei enää ole. Todellisuudessa aikuisen rehellinen selitys antaa heille selkeän kuvan tapahtumista ja heidän on helpompi jatkaa elämässään eteenpäin.

8.2 Kuoleman pelko

'Eikä yksikään palaa kertomaan miten lempeästi ja kärsivällisesti hänet autettiin lähtemään, oi tuntematon apuhoitaja.' (Helena Anhava)

Erjanin ja Paunonen-Ilmosen (2004, 136) mukaan, suomalaisessa kulttuurissa kuolema on ollut jonkinlainen tabu näihin päiviin saakka. Kuolemaa pelätään ja salaillaan ja kuolemista saatetaan pitää epäluonnollisena. Kulttuurista johtuvaa suhtautumistapaa pidetään yllä helposti sukupolvesta toiseen. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 136) Pelkoon kasvetaan lapsesta asti. Kuolema on paha. Siitä ei paljoa puhuta. (Grönlund, Huhtinen 1995, 6.) Mutta onko kaikkeen negatiiviseen suhtautumiseen sittenkään niin paljoa aihetta. Miksi pelätä sellaista, josta ei varmaa tietoa ole. Siitä, mitä kuoleman rajalla käyneet, hetken kliinisesti kuolleina olleet ovat kokeneet ja mistä he meille kertovat toivuttuaan kokemuksestaan, voi päinvastoin päätellä, että kyseessä on lähes aina hyvä ja onnellinen kokemus. Kuolemastaan ei haluaisi herätä. Takaisin ei tahtoisi palata. (Grönlund, Huhtinen 1995, 6.)

Monet ajattelijat ovat tarjonneet pelon lääkkeeksi kuolemaan tutustumista, sillä tutuksi tullessaan kuoleman pelottavuus ja käsittämättömyys kenties vähenee tai haihtuu. Kuolema ei ole tuntematon muukalainen vaan jatkuvasti läsnä ja keskuudessamme. (Hakola, Kivistö, Mäkinen: 2014, 10.)

Ei ole lainkaan kummallista, että kuolemaa ja kuolemista pelätään ja kauhistellaan, kun siitä saa yksinomaan kauhean käsityksen. Vasta sellainen ihminen, joka on ollut seuraamassa läheisen kuolemista, rauhallista pois nukkumista, ymmärtää kuolemiseen sisältyvän rauhan, lopullisen siirtymisen rauhalliseen kuolemanuneen. Ja kun nähdään levollisena arkussaan lepäävä vainaja, jolta kaikki tuskan aiheuttamat juonteet ovat silinneet ja joka näyttää kauniilta ja vain rauhallisesti nukkuvalta, ja kun silitetään hänen hiuksiaan ja poskeaan, voidaan nähdä, että kuolema ei ole ruma ja paha. (Grönlund, Huhtinen 1995, 11.) Milan Kundera esittelee romaanissaan **Naurun ja unohduksen kirja** (1978) kaksi syytä kuolemanpelkoon. Toinen on kuoleman tuoma olemattomuus ja pelko siitä, että omaa itseä ei enää tulevassa ole. Toinen pelon aihe on kuoleman aineellisuus ja ajatus siitä, että ihmisestä tulee kuollessaan pelkkä ruumis. Jälkimmäistä tilaa kutsutaan romaanissa ihmisen häväistykseksi: yhtäkkiä oma ruumis on kenen tahansa ”käytettävissä, riisuttavissa ja paloiteltavissa”. Yhtä lailla kuolemaa kohtaan voi-

taisiin tuntea uteliasta mielenkiintoa. Sehän voi olla vaikka kuinka miellyttävää ja mielenkiintoista. (Grönlund, Huhtinen 1995, 11.)

Olenkin ajatellut, että tiedämme varmasti mitä kuoleman jälkeen on vasta, kun olemme itse kuolleet. Emme vain voi tulla takaisin kertomaan siitä.

8.3 Kuoleman jälkeen (taivas- ja yliluonnolliset kokemukset)

Se, mitä tapahtuu kuoleman jälkeen, on monien pelon aiheena, samoin koko kuoleman lopullisuus. Elämä päättyy täällä maan päällä, mutta jatkuuko se jonkinlaisena jossakin, astuuko uudenlaisessa olomuodossa armahtavan Jumalan luo vai onko helvetti ja ikuinen kadotus perimmäisenä kohtalona, ovat monien kuolevien mielessä risteileviä ajatuksia. (Grönlund, Huhtinen 1995, 31.) Ihmisen on hyvin vaikea suhtautua omaan kuolevaisuuteensa ja kuolemaansa. Muiden kuolemat pikemminkin antavat merkityksen sille, että itse on elossa. Ihminen elää kuin ei aikoisikaan lainkaan kuolla. (Hakola, Kivistö, Mäkinen: 2014, 13.)

Kysymykset kuolemanjälkeisestä elämästä ja kuolemattomuuden mahdollisuudesta solmiutuvat olennaisesti kuolevaisuuden ja äärellisyyden pohdintaan. Tällaiset kysymykset ovat tyypillisiä monille uskonnollisille perinteille. Useimpien uskontojen mukaan se, miten ihminen on elänyt maan päällä, vaikuttaa kuolemanjälkeiseen olotilaan. Kuolema-sanasta voidaan eri maailmankatsomuksissa puhua heräämisestä tai palaamisesta luonnon kuolemattomuuteen. Kristillisessä perinteessä puhutaan pelastuksesta ja iankaikkisesta elämästä, hindulaisessa ja buddhalaisessa perinteessä puolestaan tavoitellaan vapautumista elämän kiertokulusta ja tuon kiertokulun lopullista raukeamista. (Hakola, Kivistö, Mäkinen: 2014, 12.)

Kuolemaa kaiken päättymisenä ei ehkä olekaan. Kenties tapaamme kuoltuamme aikaisemmin kuolleet rakkaamme jossakin, jossa kipua ja pelkoa ei enää ole. Kenties meillä on mahdollisuus jatkaa olemassaoloamme toisessa tietoisuudessa ja toisenlaisessa olomuodossa jossakin. (Grönlund, Huhtinen 1995, 6) Nykyisin kuolemasta ja suremisesta on alettu kuitenkin puhua ja suhtautumistapa on muuttunut hieman avoimemmaksi. (Erjanti, Paunonen-Ilmonen 2004, 136.)

Ensimmäinen kuoleman rajalla käymisen kokemuksia koskeva tutkimus tehtiin jo 1800-luvun lopulla. Sen teki sveitsiläinen geologi Albert Heim, pudottuaan kohtalokkaalla tavalla alppikiipeilynsä aikana ja saatuaan sen jälkeen mystisen kuoleman rajalla käymisen kokemuksen. Hän kokosi joidenkin vuosikymmenien aikana havaintoja ja kertomuksia erilaisista onnettomuuksista ja niistä selvinneiden kokemuksia. Tutkimustuloksensa Heim julkisti ensimmäisen kerran 1892 ja tapauksista 95 %:ssa oli paljon samankaltaisuuksia riippumatta olosuhteista, joissa onnettomuudet olivat tapahtuneet. Ensin ihmisen henkinen aktiivisuus voimistui ja nopeutui. Ihminen havaitsi tapahtuvat asiat epätavallisen selvästi. Ajan ulottuvuus laajeni ja ihminen toimi salamannopeudella ja todellisuutta tarkkaillen. Vaihetta seurasi koko elämän kulkeminen silmien editse nopealla vauhdilla. Sitten seurasi voimakas rauhan tunne, johon liittyi näkyjä yliluonnollisesta kauneudesta ja kokemuksia ylimaallisesta musiikista. (Grönlund, Huhtinen 1995, 93-94.)

Karlis Osis sanoo, että kuolevat näkevät ihmisiä, paikkoja ja maisemia, joita toiset eivät näe. Nämä näyt tulkitaan yleensä pelkiksi hallusinaatioiksi, joille ei ole mitään pohjaa ulkoisessa todellisuudessa. Ennen kuolemaa nähdyistä näyistä on

julkaistu kirja `Death-Bed Visions` jo 1926 William Barrettin toimesta. Hän oli kiinnostunut rationaalisista potilaista, joiden tietoisuus oli selkeä ja jotka kertoivat nähneensä kuolleita perheenjäseniään. Osis suoritti ensimmäisen tutkimuksensa 1959-60 käyttäen nykyaikaisia tieteellisiä ja systemaattisia menetelmiä. Potilaat näkivät kuolemista edeltävän tunnin aikana värikkäitä ja eloisia näkyjä. Jotkut näyt liittyivät perinteisiin uskonnollisiin käsitteisiin kuten paratiisiin, helvettiin ja ikuiseen kaupunkiin. Ja toisissa nähtiin sanoin kuvaamatonta kauneutta, ihania maisemia, eksoottisia lintuja ja puutarhoja. Vähemmän oli kauhistuttavia näkyjä helvetistä ja paholaisista. Tutkimuksissa selvitettiin myös se, etteivät näyt johtuneet lääketieteellisistä syistä, kuten esimerkiksi suurista lääkeannoksista, kohonneesta ruumiinlämmöstä tai aivovammasta. Tietoisuustutkimuksen mukaan kyseisenlaiset näyt ovat mahdollisia tietyissä olosuhteissa jokaiselle ihmiselle. Sen sijaan, että ajattelisimme kyseessä olevan jonkin erikoislaatuisen ja merkitykseltömän tiedon, saattavat helvetti- ja taivaskokemukset osoittaa arvokkaaksi tiedostoksi siitä oudosta kokemusmaailmasta, johon me kaikki saavumme jossakin vaiheessa tulevaisuudessa. (Grönlund, Huhtinen 1995, 96.) Yliluonnolliset kokemukset ovat osa surevan luopumisen tunnemyrskyä. Niihin kytkeytyvät surevien kokemukset yliluonnollisista tapahtumista ja vainajan läsnäolon tuntemisesta.

Kuolemantila saattaa merkitä kokonaan uudenlaista kasvun vaihetta. Kuoleman jälkeiseen elämään uskomisen ja varmuus tietoisuuden jatkumisesta on ollut ja on yhä edelleen monille uskonnoille ja kulttuureille yhteinen piirre. Uskonto on kuitenkin menettänyt merkitystään ihmisten elämässä ja tällä on tietenkin oma vaikutuksensa. (Grönlund, Huhtinen 1995, 10.)

*Siitä huolimatta, että minut on kasvatettu uskomaan kuoleman jälkeiseen elämään tai-
vaassa, ajattelen etten voi varmaksi tietää ennen kuin olen kokenut kuoleman itse. Mi-
nua helpottaa tieto siitä, että näen jo kuolleita sukulaisiani siellä. En usko helvettiin,
eikä minua voi pelotella helvetillä. Uskon, että siellä jossain minua odottaa joku rakas-
tava ja hyvää tarkoittava voima, ehkä Jumala. Uskon hyvyyteen ja tiedän, että meitä
ohjaillaan ja autetaan, jos vain pyydämme. Harjoittelen lepäämistä sen voiman päällä
turhia huolehtimatta.*

9 Elämän vahvat ja syvät juuret

'Täältä tullaan elämä, olet kuin silkkiä, silkkiä!
Mutta... Mistäs te siihen tupsahditte? Keitäs te
oikeen olette? Ai, niin, nyt muistan... Ette ikinä arvaa
mitä tein? Karkasin. Keskussairaalaan. Osasto A
kakkosesta. Laittoivat tiputukseen. Siinä makasin
kuin lahna katiskassa. Ei puhettakaan kauniista ja
rohkeista. Ajatelkaa: edes niitä en olisi päässyt
katsomaan. Ehei, ei käy, sanoin aortalle ja
kammiolle. Valmistautukaa! Paikoillanne, valmiit,
pakoon! Citymarketissa nähtiin Eric. Voi se on niin

ihana... Hiiteen nitrot, disperiiinit ja spesicorit. En minä niitä enää tarvitse. Eric riittää. (Anja Romu)

Koska kuolema ei ole muusta yhteiskunnasta erillinen saarekkeensa, kuolemanrituaalit eivät oikeastaan kerro kuolemasta vaan elämästä. Miten elämässä saavutettu yhteiskunnallinen asema vaikuttaa kuolemanrituaaleihin, keitä ja miten kuoleman ajatellaan koskevan ja millainen suhde kuolleilla ajatellaan olevan eläviin? Tästä syystä kuoleman historia on koko yhteiskunnan historiaa. (Hakola, Kivistö, Mäkinen 2014, 87.)

Elämä ja kuolema, jotka on yleensä ajateltu vastavoimiksi, ovatkin toisiinsa dialektisessa suhteessa. Kun eletään elämä täytenä ja tietoisena sen jokaisesta hetkestä, pystytään hyväksymään myös kuolema. Sellainen ihmisenä oleminen edellyttää, että ollaan sopusoinnussa oman rajallisuuden ja kuolevaisuuden kanssa. (Grönlund, Huhtinen 1995, 102-103.)

Kuoleman edessä olemme tasavertaisia. Kaikki maallinen jää, kun siirrymme ajasta iäisyyteen. Kukaan ei saa mitään mukaansa rajan toiselle puolelle. Joka päivä kuolemme hieman. Vuoden kiertokulku todistaa ympärillämme jatkuvasti elämästä ja kuolemasta. Syksyllä lehdet tippuvat puista, viherhiukkanen suojautuu koloonsa, karhut menevät talviunille ja ihminen kääntyy sisäänpäin. Talvi levätään, jotta keväällä taas voidaan herätä henkiin, kukoistaa. Kesä ollaan hengissä ja uuden syksyn tullen kuolaan pois. Näin jatkuu aina uudestaan ja uudestaan.

Mielemme kaipaa ja hakee jatkuvasti selityksiä ja syitä asioille. On vaikeaa ymmärtää, miksi elämä kulkee juuri sillä tavalla kuin se kulkee tai hyväksyä, että lopulta emme kuitenkaan pysty kontrolloimaan asioita lainkaan niin paljon kuin tahdoisimme ajatella. Jos kaikella on tarkoitus, se ei aina välttämättä selviä meille. Toisaalta kaikella on merkitystä, ja toisaalta millään ei ole. Moni on kulkenut täällä meitä ennen ja tulee kulkemaan meidän jälkeemme. Olemme uniikkeja, mutta kuitenkin pisaroita meressä. (Kaikkonen 2015, 63.)

Kuolema on edelleen läsnä. Ihmisiä kuolee päivittäin hoitolaitosten ulkopuolella, joskus odotetusti mutta usein myös täysin yllättäen ja varoittamatta. Kuka tahansa voi kuolla milloin tahansa. (Hakola, Kivistö, Mäkinen 2014, 28.)

Siskon kuoleman ja hautaamisen jälkeen makasin viikon kotona. Surffailin tv -kanavalta toiselle päämäärättömästi. Suru oli musertava. En tiedä, miten lapset tuli hoidettua. Mies hoiti. Kukaan ei käynyt. Kukaan ei pitänyt minusta huolta. Nälissäni riivin jotain jääkaapista. Nukuin huonosti ja pelkäsin varjoja. Viikon jälkeen totesin mielessäni, että elämä jatkuu halusin tai en. Aurinko nousee aamulla ja painuu alas, niin kuin aina ennenkin. Lapset tarvitsevat ruokaa päivittäin. Vaatteita pitää pestä. Asioita kuuluu hoitaa. Nousin ylös ajatellen, että teen yhden asian päivässä. Näin huijasin itseni toimimaan. Ulkona paistoi kirkas aurinko. Kävin suihkussa. Laitoin kesämekon päälleni ja menin

pihalle, missä muut äidit puhuivat tavallisista, arkisista asioista. Nauroin ja iloitsin tuulen vireestä ja unohdin jotenkin siskon kuoleman hetkeksi. Näin jatkoin elämääni ja vähitellen elämä alkoi taas kantaa. Lapset tuli hoidettua siinä sivussa ja suru alkoi mennä ovetta.

10 Tarinateatteri

Tarinateatteri on yhteisöllistä ja vuorovaikutteista teatteria, joka perustuu yleisön kertomiin tositarinoin. Tarinateatterissa näyttelijät luovat kuulemansa tarinan avulla sisäisiä kuvia – kuulohavainnot muuttuvat näköhavainnoiksi ja jakavat omassa mielessään syntyneet kuvat kertojan ja yleisön kanssa. (Luumi, 2006, 49)(Hanna Rienoja, 2008)Teatteri rohkaisee ihmisiä tuomaan yhteiseen jakoon henkilökohtaiset tuntemuksensa, odotuksensa, toiveensa ja pelkonsakin, jotka käsitellään näyttämötaiteen keinoin. (ET 4/2004: Teatteri, joka toteuttaa tarinasi)

Tarinateatteri ei esitä ennalta kirjoitettuja näytelmiä, vaan tarinat kertoo yleisö.(tarinateatteri.net, Pekka Mikkola, 2002) Näytelmän aiheena on yleisö itse ja heidän elämäntilanteensa. Kaikilla läsnäolevilla on yhtäläinen oikeus olla äänessä. Tarinateatteri luo rituaalin, joka hämmentää tunteita ja vastaa ongelmiin vain epäsuorasti. (toim. Tarinateatteri Mielikuva 1999, 21.) Oman tarinan tunnistamisprosessi ja toisten tarinoiden todistaminen toimivat eräänlaisena yhteisöllisenä uudistumisena (Tarinateatteri Mielikuva 1999, 16).

Esityksen rakenne on se, että ohjaaja haastattelee ensin yleisöä. Yleisöstä valitaan oman tarinansa kertoja. (Tarinateatteri Mielikuva 1999, 32.) Esityksessä ohjaaja päättää, mitä tekniikkaa milloinkin käytetään, jotta monen mittaiset ja tunnelmaltaan erilaiset kertomukset voidaan ilmaista. Tekniikoita on esim. liikkuva ja muuntuva patsas, parit, patsaskertomus, kohtaaminen, kuoro ja tarina. (Tarinateatteri.net.) Näyttelijät tulkitsevat improvisoiden tosijutut tai lyhyet tuokiokuvaukset heti yleisölle takaisin. (Tarinateatteri Mielikuva 1999, 14.) Lisäksi musiikkia käytetään tarinan käynnistäjänä ja rytmittäjänä (Tarinateatteri.net: Liisa Heinänen: Tarinoiden taikapiiri). Kun kertoja näkee tarinansa näyteltynä, tarinan tarkoitus tulee selvemmäksi (Tarinateatteri Mielikuva 1999, 32.). Tarinateatteri ei ole sooloteatteria, vaan improvisaatio tapahtuu yhdessä porukalla (Tarinateatteri.net, Pekka Mikkola).

Matka tarinateatterin katsojasta näyttelijäksi ei ole pitkä, sillä kuka tahansa voi opetella tekniikoita kursseilla. Samalla syntyy oivallus: minäkin löydän ja osaan kertoa tarinoita. (Tarinateatteri.net: Liisa Heinänen.)

10.1 Tarinateatterin syntyhistoriaa

1970-luvulla Jonathan Fox kehitti ja loi nykymuotoonsa tarinateatterin (playback theatre). Hän yhdisti perinteiseen teatterityöhön vaikutteita psykodraamasta. Kun tavallisessa teatterissa näyttelijän on parasta muistaa vuorosanat tarkkaan ja liikkuu ohjauksen mukaan, tarinateatterissa käsikirjoittajana on yleisö. (Tarinateatteri.net.)

Fox perusti ensimmäisen tarinateatterin New Yorkiin 1975. Samanaikaisesti ihmisten oman persoonan etsinnän yleistyttyä, tarinateatterista on tullut kansainvälinen ilmiö. (tarinateatteri.net.) Tarinateatteriryhmiä on perustettu noin 20 maahan (Tarinatatteri.net). USA:n lisäksi tarinateatteria harrastetaan paljon Australiassa ja Uudessa-Seelannissa. Suomessa harrastusta on väestömäärään nähden ehkä eniten maailmassa. Esimerkiksi Ruotsissa tarinateatteriryhmiä on vain kaksi ja Norjassa ja Tanskassa ei lainkaan. (tarinateatteri.net: Elävät tarinat.) Suomeen tarinateatterin toi Päivi Ketonen vuonna 1990. Hän korostaa, että kaiken lähtökohtana on yhteys omaan itseensä, omaan tarinaan, jonka päälle vasta tulevat taiteen keinot ja tekniikat. (Tarinatatteri.net, Elävät tarinat.)

10.2 Elämän ja kuoleman tarinat

Tarinateatteriesitykset sisältävät huumoria ja vakavuutta, johon sekä näyttelijät että yleisö ovat tyytyväisiä. Voidaan sanoa, että tyhjästä on syntynyt jotain hyödyllistä. Toisinaan kuitenkin kerrotaan se, mitä voitaisiin kutsua elämän ja kuoleman tarinaksi – ydinkokemukseksi. Sellaisina hetkinä yleisö on syvästi mukana ja riskin tunne on käsin kosketeltava; kertoja voi 'pudota' ja/tai kaaoksen tunne uhkaa kaikkia. Tämä on hetki, jolloin ohjaajan ja näyttelijän tulee tietää, kuinka pitää kasassa rituaali, joka tarjoaa pysyvän kehyksen järjestykselle. (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 25.) Rituaalista kiinnipitäminen on tärkeää improvisoidussa esityksessä, jossa yleisö voi myös spontaanisti, sääntöjen unohtuessa, nousta ja kritisoida tarinaa, hypätä itse näyttämölle, tulla kertojan tuoliin tai manipuloida ryhmää. Sellaisella hetkellä ohjaajan tulee reagoida nopeasti ja pitää tiukasti kiinni säännöistä. (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 26–27.) On myös tärkeää, että esiintyvä ryhmä ja erityisesti ohjaaja kykenee käsittelemään yleisön tunteita ja tarjoamaan turvallista tilaa julkiselle suremiselle (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 26).

1.Esitys:

Tämä esitys oli tilattu saattohoitotyöntekijöille. Järjestäjät halusivat tarinateatteriesityksen herättävän keskustelua kuolevien kanssa työskentelevien ihmisten kokemuksista, siitä miltä tuntuu työskennellä kuolevien ja heidän perheidensä ja ystäviensä kanssa sekä työn vaikutuksista heidän persoonaansa. (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 34.)

Esitys aloitettiin kuulemalla erilaisia kokemuksia vanhojen ystävien ja kollegoiden tapaamisen tärkeydestä, uusien ihmisten tapaamisen tärkeydestä, kuuntelun tärkeydestä ja turhautumisesta siihen, ettei tapaa ihmisiä tarpeeksi usein. Sen jälkeen kutsuttiin kertomaan 'tarina, jonka joku yleisöstä haluaisi kertoa kollegoilleen'. Mies nousee tuolistaan ja istuu kertojan tuoliin. Aluksi hän itkee vuolaasti ja kertoo sitten tarinansa. Mies on lääkäri ja hänet on kutsuttu kuolevan kotiin. Siellä hän toteaa mielessään ettei pysty auttamaan potilasta. Hänen olisi pitänyt osata tehdä ero sairauden ja terveyden välillä ja parantaa, mutta hän ei osannut. Mies tunsi musertavaa riittämättömyyden ja kyvyttömyyden tunnetta ja oli syvästi surullinen. Hänen ammattikuntansa ei yleensä puhu tällaisista asioista. Hän halusi kertoa tarinansa, 'kouluttaa' tätä yhteisöä. Tarina katsottiin. Kertoja oli hyvin kiitollinen. Mistä tämä tarina muistuttaa meitä? (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 34–35.)

Tämä tarina kertoo yleisön jäsenille saattohoitajan perusongelmasta edustipa hän mitä ammattikuntaa tahansa. Kuinka päästää omat kokemuksensa ja tunteensa ammatilliseen rooliinsa? Ihmiset nostivat esiin tärkeitä kysymyksiä: Onko hyväksyttävää itkeä? Milloin itkeminen on ammatillista, vai onko se aina epäammatillista? Milloin suremme? Perheen kanssa vai yksin? Julkisesti vai yksityisesti? Jos olisin kunnan ammatilainen, en kyselisi näitä kysymyksiä enkä itkeskelisi joka paikassa. Oli laaja kirjo erilaisia ratkaisuja persoonan tuomisesta ammattirooliin. Jotkut ajattelivat, ettei oma persoona sekaannu ammatillisuuteen, on parasta pitää nämä kaksi erillään eikä kiintyä ihmisiin lainkaan. Toisten mielestä tunteiden vapaa ilmaiseminen oli tarpeellista, kuten oli myös luonnollinen tapa osoittaa ihmisen elämän arvostusta ja että nämä voitaisiin ilmaista sopivalla tavalla. (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 35.)

2. Esitys:

Tarkoitus oli tutkia lukioikäisten kokemuksia tästä koulusta, mutta myös tutkia elämänvaihetta, jossa he valmistautuvat päättämään koulunkäyntinsä ja siirtymään seuraavaan vaiheeseen, menemällä töihin, jäämällä työttömiksi tai opiskelemalla. Jotkut oppilaat valmistautuivat muuttoon - omaan kotiin. Viittä minuuttia ennen esityksen aloitusta tuli tieto koulun oppilaan kuolemasta. Päätimme nopeasti, että työskentelisimme ajankohtaisemman tapahtuman kanssa – oppilaan kuoleman. (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 37.)

Tarinatatterin ohjaaja kertoi oppilaille, mitä juuri olimme kuulleet ja puhui siitä, miksi tarinatatteriryhmämme oli tullut kouluun. Muutamat oppilaat ja opettajat kertoivat sen hetken kokemuksiaan. Oli hyvin vaikeaa saada oppilaat ja opettajat kertomaan monisanaisesti. Tarinatatteritekniikka **Liikkuvat patsaat** toimi tässä hyvin, koska se perustuu tekemiseen ja sanoja ei paljoa tarvinnut. Sitten oppilaita kehoitettiin kuvittelemaan kuollut ystävä tähän tilaan, jotta voisimme yhdessä itkiä ilmaista häntä kohtaan tuntemaamme rakkautta ja kunnioitusta. Sen jälkeen kuulimme kaksi tarinaa tärkeistä, kuolleista henkilöistä. Ensimmäinen kertomus oli oppilaan sedästä, joka oli liukastunut eräänä iltana ja kuollut ja toinen kertomus oli opettajan opiskelutoverista, joka oli tehnyt itsemurhan. Hän halusi muistella, miten ihana tämä oli ollut yliopistossa ja mitä hän oli saanut toveriltaan. (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 38.)

Esityksen jälkeen esiintyjät hyvästelivät oppilaat ja opettajat ja rohkaisivat heitä jatkamaan puhumista, itkemään yhdessä ja jakamaan tarinoita toistensa kanssa (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 38).

Seuraavana päivänä sain kuulla iltatilaisuudesta, joka oli pidetty paikalla, jossa nuori mies oli kuollut. Koko kylän väki oli ollut paikalla ja sirotellut kukkia ja laulanut lauluja. (Tarinatatteri Mielikuva 1999, 39.)

3. Esitys

Tämä esitys on tapahtunut Vuotalossa 10.9.2014 Tarinoiva Vuosaari –tapahtuman päätösjuhlassa. Juhlan juontaa Päivi Rahmel (os. Ketonen), joka on ollut ideoimassa ja toteuttamassa Tarinoiva Vuosaari -hanketta. Hän kertoo rauhalliseen tyyliinsä Vuosaaresta ja kuinka hieno paikka Vuosaari on ollut elää ja asua. Hän esittelee myös tarinatatteriryhmän, joka on valmis näyttelemään yleisölle kerrotut tarinat. Päivi kutsuu yleisöä tarinankerrontaan. (Omat muistiinpanot, 2014)

Juontaja ohjaa yleisöä kertomaan kokemuksiaan Vuosaaresta. Pohjavire Vuosaaresta on positiivinen. Vuosaaresta löytyy kaikkea. On luontoa, merta ja Uutelaa. On monikulttuurisuutta ja suomalaisuutta. Metro kulkee ja palvelut ovat lähellä. Eräs tarinankertoja nimeltään Anne rohkaistuu ja päättää kertoa oman tarinansa Vuosaaresta. Hänen tarinansa poikkeaa edeltävistä tarinoista. Hänen tarinansa kertoo Vuosaareen muuton pakosta. Kun ei tunne ketään ja kokee olonsa yksinäiseksi. Pelottaakin. Anne epäröi, mutta kokee pakottavaa tarvetta päästä kertomaan oman tarinansa. On huikeaa kertoa oma kertomus, joka nostattaa itselle voimakkaita tunteita. Juontaja elää voimakkaasti mukana kertomusta kerrottaessa. Näyttelijät valitsevat työmuodon eli tekniikan ja omat roolinsa. Muusikko on valmiina tehosteineen. Sitten näyttelijät tulkitsevat tarinan. Tarina muuttuu näyttelijöiden näytellessä käsin kosketeltavaksi. Tarinaa näytellessä tarinankertoja ja myös yleisö pääsevät kokemaan omat tunteensa ja tapahtumat uudelleen. Esityksen päättyessä on helpottunut olo. On mahtavaa saada hyväksyntä erilaiselle kertomukselle Vuosaaresta. Kertomus, joka on epämukava, ahdistunut ja katkerakin. Jotta kuva Vuosaaresta olisi tasapainoinen tarvitaan ihanien ja mukavien tarinoiden sekaan yksi harmaansävyinen tarina. (Omat muistiinpanot, 2014)

Tarinateatteri on hyvin käyttökelpoinen menetelmä. Meillä kaikilla on tarinoita kerrottavana. Henkilökohtaiset tarinamme muodostavat ehtymättömän lähteen, joka alkaa jo ennen syntymäämme. (Tarinateatteri Mielikuva 1999, 36.)

11 Oma ohjaus: Tämä Elämä, syntymästä kuolemaan ja vähän tuonpuoleisesta

Kuvio 1. Anne Baffour (vas.) ja Ritva Lappalainen.

11.1 Sisältö

TÄMÄ ELÄMÄ -esitys koostuu runoista ja musiikista. Käsikirjoitin esityksen. Dramatisoin ja järjestin runot mieleiseeni järjestykseen. Runoilta on elämänsäkaarellinen Aloitin äitiydestä, jolloin lapsi elää lapsuuttaan. Siirryin sitten suomalaisuuteen ja menneisiin hyviin aikoihin. Sen jälkeen kritisoin maaseudun kuolemista EU:n myötä ja muutoksia, joita siitä on seurannut. Kahvikaan ei pysy samanlaisena. Pannukahvi muuttuu suodattinkahvin kautta espressokahviksi tai latteksi. Lopulta kuolema kolkuttelee ovella ja näyttää kolkon, välillä humoristisenkin puolensa. Välillä enkelin hahmo ilmestyy runojen väleihin kertoen olemassa olostaan, tarpeestaan auttaa hädässäolevia. Hän kertoo, että vain pyyntö riittää ja enkeli auttaa.

Runot on valittu suomalaisilta runoilijoilta kuten Juhani Ahvenjärvi, Helena Anhava, Lars Hultén, Arto Kotilainen, Kirsi Kunnas, Lassi Nummi, Pia Perkiö, Anja Romu ja Ahti Vielma. Luin myös Lorna Byrnen kirjat; Portaat taivaaseen ja Enkeleitä hiuksissani, joiden annoin vaikuttaa ajatuksiini ja ajatteluuni. Musiikkina esityksessä soi Vivaldin vuodenaikojen hitaat osat, sekä pieniä pätkiä Pedro Guerreron, W.A.Mozartin, Orffin ja Beethovenin musiikkia. Näiden lisäksi kuulin Schubertin Ave Marian, Vivaldin Concerto Crosson, suom. kan.säv. Saunavihdat ja Apa Ali-löytyn Sun Läsnäolossas viulistien ja esiintyjien esittäminä.

11.2 Tuotantoprosessi

TÄMÄ ELÄMÄ, musiikillisen runoillan alkusysäyksen antoi jo edesmennyt ystäväni Eila Helin. Syksyllä 2011 hän lainasi minulle kirjan PÄÄ TALLELLA, runoja ikääntyville, joka siirtyi omistukseeni hänen kuollessaan. Hän myös lahjoitti minulle **Ahti Vielman** runoteoksen **Elämän viiva**, josta käytin illassani runon MAITOLAITURI. Seuraavaksi tartuin Helena Anhavan runokokoelmaan KYSY HILJAISUUDELTA ITSEÄSI. Sen jälkeen sopivien runojen etsiminen olikin helppoa. Olin päässyt flow-tilaan. Innoissani valitsin runoja eri runoilijoilta ja merkitsin ne muistiin. En vielä tässä vaiheessa miettinyt niiden sopivuutta kokonaisuuteen enkä missä järjestyksessä halusin ne esitettävän. En myöskään miettinyt esityslupia, musiikkia ja sitä moninaista työtä, mitä minulla oli edessä. Olin hetkessä, annoin intuition viedä.

Kuvio 1. Tea Luoto

Miksi luulet ettei kukaan pidä
sinusta

Kun käsikirjoitus oli valmis, aloin etsiä sopivia näyttelijöitä. Tuttavapiiristäni löytyi neljä naista. Anne Baffourla ja Ritva Lappalaisella oli harrastajateatteri tausta. Kolmas naisista oli laulaja, Tea Luoto ja neljäs naisista oli opettaja, Katariina Koski, joka oli opiskellut draamaa yliopistossa. Saatoin luottaa, että kokeneemmat tiesivät harjoittelun tärkeyden ja läsnäolon merkityksen. Kukaan esiintyjistä ei vieroksunut kuolemaa aihepiirinä. Näyttelijät saivat itse valita omista tuntemuksistaan käsin mieleisensä runot käsikirjoituksesta. Keskustelimme runojen nostattamista tunteista. Mikä tuntui vaikealta tai helpolta jopa humoristiselta. Harjoittelimme kaksi kertaa viikossa viiden kuukauden ajan. Usein miten harjoittelimme vajaalla miehityksellä. Vaikka en nähnyt kokonaisuutta kuin vasta ihan viimeisissä harjoituksissa, pysyin rauhallisena. Ohjaajana mietin vain asian ja päivän kerrallaan. Luotin, että harjoitusten ulkopuolella näyttelijät harjoittelevat tekstejä itsenäisesti ulkoa. En halunnut rasittaa heitä millään muulla käytännön asialla.

Esitystiloja oli kaksi. Teatteri Kallio oli perinteinen, pimeä teatteritila lavoineen ja tuoleineen. Yleisö ja katsojat katsoivat toisiaan 'suoraan silmiin'. Vuosaaren kirkon taivaanrantasali oli monimuotoisempi ja valoisampi tila ja sinne laitoin yleisön puolikaareen hevosenkengän muotoon ja esiintyjät saivat käyttää koko väliin jäävää tilaa. Päälava oli kuitenkin hevosenkengän päiden päässä. Eri esitystilat muuttivat myös sisääntuloja. Teatteri Kalliossa esiintyjät tulivat sisään yleisön takaa, yleisön läpi käytävää pitkin. He olivat sen jälkeen lähes koko ajan näyttämöllä. Vuosaaren kirkossa esiintyjät tulivat näyttämölle suoraan vasemmalta ja poistuivat välillä myös vasemmalle tai istuivat vapaana olevilla tuoleilla. Viulistien paikat muuttuivat myös. Kalliossa he olivat näyttämön etuosassa ja Vuosaarella puolikaaren keskiosassa.

Kuvio 2. Pia Perkiö (vas.) ja Anne Lappalainen (oik.).

Hoidin kaiken harjoittelun ulkopuolisen toiminnan itse. Hankin rekvisiitan, asut, roudasin, hankin sponsoreita, huolehdin budjetista, hankin esitystilat, hain avaimia, soitin lukemattomia puheluita, sovin aikatauluista kahden eri esitystilan henkilökunnan kanssa, rauhoittelin näyttelijöitä, mietin vaihtoehtoja alballe, esityslupia runoilijoilta ja kuvantekijältä, teostomaksuja ...

Muusikoiden mukaan tulo antoi lisää syvyyttä harjoitteluun. Elävästä musiikista vastasi pianisti ja kaksi nuorta viulistia. Lisäksi soitin cd:ltä Vivaldia, Mozartia, Schubertia, Guerreroa, Orffia ja Beethovenia. Pianisti toi oman sähköpianon, jolla hän säesti yhteislaulun ja teki muita äänitehosteita. Esityksen yhteislaulua harjoittelimme monella eri otteella – improvisoiden. Se oli hauskaa irrottelua. Valitsin kuitenkin seesteisimmän vaihtoehdon tutun ja rauhallisen suomalaisen virren poljennon. Nuoret tulivat harjoitukseen valmiiden kappaleiden kanssa. He soittivat ihan aluksi yleisön pestessä käsiään ja esityksen keskivaiheilla. Nuorten muusikoiden harjoitteluun vaikutti koulun – ja harrastusten aikataulut. Heidän hyvinvoinnistaan pidettiin myös huolta. Ruokaa ja lepoa tuli olla riittävästi.

Seinälle heijastin Aarni Korpelan kuvia teoksesta 'Pieni Kuolema'. Esityksiä oli neljä. Kaksi esityksistä oli Teatteri Kalliossa, 2.5. ja 9.5. ja kaksi Vuosaaren kirkolla, Taivaanranta salissa 5.5. ja 6.5., keväällä 2012. Vuosaaren kirkolla kuvat tulivat videotykitä ja Teatteri Kalliossa, videotykin puuttuessa, paperille printattuna. Eteisaulaan järjestin suruaiheisen näyttelyn kuvineen, kynttilöineen ja kivineen.

11.3 Kerronnalliset keinot

Aluksi ajattelin, että näyttelijät istuvat **ympyrän** muodossa, liki toisiaan, joko toisiaan silmiin katsoen tai yleisöön päin kääntyneinä. Ympyrä viehätti minua monella tapaa. Se alkaa ja päättyy samaan pisteeseen ja siinä pitää olla avoin joka puolelle, kellon ympäri. Ympyrän muodossa kaikki ovat yhdessä - samalla puolella. Itse asiassa ajattelin näytelmän esitettävän yleisön keskellä. Nopeasti kävi selväksi, ettei siinä muodossa kaikki yleisöstä näe ja kuule mitä esityksessä tapahtuu. Seuraavaksi järjestin näyttelijät puolikaareen esitystilan päähän, lavalle. Näin jatkoimme harjoittelua.

Äitien **tanssia** varten tein pienen tanssin, jonka harjoitutin näyttelijöillä. Kuitenkin aika nopeasti huomasin, ettei se toiminut. Näyttelijöillä oli vaikeuksia muistaa tanssin askeleita, vaikka eivät askeleet vaikeita olleetkaan. Seuraavaksi poimin tanssista yhden liikkeen, jota aloimme improvisoida. Sen ryhmä hyväksyi ja sai kohtauksesta oman näköisensä.

Tämä Elämä -runoillassa tarkastellaan elämää, sen syntyä, kulkua ja pois hiipumista. Kun läheinen on muuttanut toiseen ulottuvuuteen ja jättänyt kaiken maanpäällisen. Jäljelle jäänyt on yksin omien ajatustensa ja tuntemustensa kanssa. Esityksen aikana annetaan tilaa rauhoittua musiikin, runojen ja kahvin äärellä. Runot ja musiikki kulkevat surevan rinnalla tukien, haluten antaa tilaa kaikille tunteille, mitä sisimmästä nousee: vihaa, katkeruutta, sisarkateutta, iloa, huojennusta, helpotusta.

Tea, Anne B., Anne L., Katariina, Ritva, Wilhelmiina

11.4 Esityksen vastaanotto

Sun Läsnaolossas mun sydän huokailee
 Ei kaltaistas oo, ei kaltaistas oo.
 Ja arkuus, pelko vaihtuu
 sinun täyteytes.
 Ei kaltaistas oo, ei kaltaistas oo.
 Kohtaa mua taas, Jumalani
 sun rakkautes on voimani.
 (säv. ja san. Apa Ali-Löytty)

Esityksistä tuli eräänlaisia teatterillisiä sururyhmiä. Esitystä seuratessa katsoja sai kohdata tunteiden kirjon koko skaalassaan. Häntä houkuteltiin erilaisin keinoin vapautumaan ja puhdistautumaan kuten alussa oleva käsien pesu, kahvin juonti esityksen keskellä ja nimeltä kutsuminen kesken esityksen. Esitykseen oli piilotettu kahviteema symbolisoimaan muuttuvaa maailmaa. Ennen oli hyvää kunnon pannussa keitettyä pannukahvia, jota juotiin lautaselta ja nykyään valikoima on niin laaja ja vieras, että on vaikea päättää, mitä juo.

Esityksen päätyttyä yleisö sai jäädä keskustelemaan esityksen herättämistä ajatuksista ja tunnelmista. Kirkon järjestämissä sururyhmissä kuolleen läheiset voivat kertoa toisilleen kuoleman aiheuttamasta surusta suljetussa ryhmässä. Tämä elämä – esityksen jälkeen yleisö jäi myös keskustelemaan rohkeasti tunteistaan toisilleen. Ihmiset puhuivat avoimesti omista kuolleista läheisistään ja miten se on vaikuttanut heidän elämäänsä. Yleisöllä oli mahdollisuus jakaa vaikeitakin tunteita turvallisesti. Mielestäni yhteisöllinen surun kohtaaminen toteutui Tämä elämä – esityksessä ja sen jälkeisissä keskustelussa.

Kun kuoleman kohtaa ensimmäisen kerran Suomessa kantasuomalaisena uskallan väittää, että se tulee usealle yllätyksenä, täysin valmistautumattomana. Kuolema on jotain pelottavaa, mystistä, jonka ehkä saa mainita hiljaa puhuen. Meillä on monia kieroilmaisuja sanalle kuolema kuten 'hän nukkui pois' tai 'hän istuu pilven reunalla'. Omalle kohdalleni se osui kahdeksan vuotta sitten siskon kuoleman muodossa ja siitä alkoi tutkimusretkeni luopumiseen, kuolemaan.

Kuoleminen, luopuminen on niin lopullista. Enää ei ole yhteisiä hetkiä. Tuttua ihmistä ei enää ole. On vain muistoja ja nekin haalistuvat ajan myötä. Kaipaamaan jäävät kuolleen vanhemmat, lapset, sisarukset, puoliso, appivanhemmat, serkut, tädit, sedät, enot, ystävät, opiskelukaverit ja monet muut. Kuolema vaikuttaa sukulaisuus suhteisiin. Kuolleen poismenon mukana vuorovaikutussuhteet menevät uusiksi. Jälkeenjääneet joutuvat rakentamaan sen kaiken uudestaan.

Kaiken tämän kohdanneena, minulle tuli tarve työstää aihetta ja saattaa se näyttämölliseen muotoon.

12 Johtopäätökset

Ajatus omasta tai läheisten kuolemasta on järkyttävää. Se vie pohjan elämältä. Jokainen askel voi viedä tuhoon – upoksiin. Sen takia, kuolemaa ei mielellään mieti, paitsi pakon edessä. Kun sen eteen joutuu – siis kohtaamaan kuoleman - ei sitä voi sivuuttaa. Se pitää elää läpi, suru, menetys, koko muuttunut oma elämä ja suhteet läheisiin.

Jos kuolema olisi paremmin esillä nyky- yhteiskunnassa, ei minun tarvitsisi olla sitä tässä tutkimassa. Jos omaiset otettaisiin paremmin huomioon, kuolevaa hoidettaessa, ei minun silloinkaan tarvitsisi olla tässä kirjoittamassa. Jos otettaisiin huomioon kokonaisuus, että koko suku sairastaa, kun yksi sen jäsen sairastuu, ei minun tarvitsisi olla tässä kirjoittamassa aiheesta. Ajattelen myös, että tarve läsnäoloon, kiinnostus tuonpuoleiseen ovat sukulaisuussuhteissa kuolemaan. Ei sitä turhaan sanota läheisten tulevan tärkeimmiksi voimavaroiksi kohdatessa kuoleman.

Omat kokemukseni surevana omaisena kuolemasta, kuolemasta, kuolevan ja surevan kohtaamisesta ovat olleet pääsääntöisesti hämmentäviä. Kun konkreettista surukulttuuria ei ole kuin suljettujen ovien sisällä, ei siihen pääse tutustumaan edes vahingossa. Kuitenkin, jokin osa minussa on ollut tietoinen tai ainakin aavistanut tämän puolen elämässä olevan. Sisuskaluni ovat huutaneet vääristä toimintatavoista sairaalassa, kun sairaalan käytänteet ovat olleet määräävinä, ohittaen minun sisäiset tarpeeni. Olen kaivannut konkreettista apua kodin - ja lasten hoidossa, kun suru on vienyt voimat. En ole mitenkään voinut ymmärtää olevani vähemmän tärkeä ja oikeutettu hoitamaan sisiköni asioita kuin hänen aviomiehensä.

Tutkimusmatka kuolemiseen runojen – ja musiikin mukana ovat antaneet väylän tuoda ilmi ajatuksiani ja tunteita, joita en ole muuten saanut hyväksyttävästi tuoda ilmi. Torjuttuna on ollut helpompi lukea toisen teksteissä omia ajatuksia ja ikään kuin jäädä haavoittuneena niiden tekstien taakse. En ole tullut paljastetuksi.

Eesityksen jälkeisissä keskusteluissa kävi ilmi tärkeys siitä, että surua on voitava käsitellä vapaasti ja niin kauan kuin se on itse kullekin tarpeellista. Surua ei saa kahlita eikä pienentää. Sitä ei saa medikalisoida. Suru on sen muotoinen ja makuinen kuin se sillä hetkellä näyttäytyy. Se on hyvä sellaisenaan. Aluksi suru vie kaikki voimat, mutta useimmiten se menettää voimaansa ajan kuluessa. Koskaan se ei häviä kokonaan. Suru on osa elämää. Kuoleminen on osa elämää - haluttiin me sitä myöntää tai emme.

Ilmapiiirin vapautuminen ja surukulttuurin konkretisoituminen auttaa mielestäni sekä kuolevaa että hänen läheisiään ja sitä kautta koko yhteiskuntaa. Toivon, että opinnäytetyöni voi pieneltä osaltaan olla muuttamassa Suomessa vallitsevia käytäntöjä surukulttuurin osalta.

Lähteet

KIRJALLISUUS

Erjanti Helena, Paunonen-Ilmonen Marita 2004. Suru ja surevat. Helsinki: WSOY.

Ervast Johanna 2009. Jäähyväisten jälkeen, kertomus elämästä lapsen kuoleman jälkeen, Paasilinna.

Grotowski Jerzy 2006. Kohti köyhää teatteria. Helsinki: Like.

Grönfors Martti 1982. Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Porvoo: WSOY.

Grönlund Elina, Huhtinen Aili 1995. Autan kuolevaa. Helsinki: Kirjayhtymä oy.

Hakola Outi, Kivistö Sari & Mäkinen Virpi (toim.) 2014. Kuoleman kulttuurit Suomessa, Helsinki: Gaudeamus.

Harju Kristiina 2015: Joskus on surun aika. ”minä Olen Kiitollinen” -lehti.

Harmaja Saima 2013. Kootut runot. Helsinki: Wsoy.

Ilaskari Heli 2002: Eheyttävä suru, Käsi, kädessä. (nettiartikkeli)

Kahra Asta, Ketonen Hanna 2015. Menetelmiä kehitysvammaisen surun käsittelyyn. Opinnäytetyön liite, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

<https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/66336/OPAS%20valmis.pdf?sequence=2> (luettu 1.8.2015)

Kaikkonen Mili 2015: Mikä on onnen hintalappu ? ”minä Olen Kiitollinen” -lehti.

Kytösaho Esa 2008: Kun runoilija ja älykkö paiskaavat kättä: tunteiden käsitteleminen ryhmätyössä, Metropolia Ammattikorkeakoulu.

Luumi Pertti 2006. Kertojan käsikirja. Helsinki. Lasten keskus/ LK-kirjat.

Löytönen Teija 2004. Narratiivinen tutkimusote. (Nettiartikkeli)

Mustakallio Katariina 2008. Rajalla rajan takana; yhteisö, kuolema ja surun politiikka antiikin Roomassa. Gaudeamus. (Nettiartikkeli)

Piccini Fabio 2013: Kuinka selvitä surusta; kuinka käsitellä surua; suremisen vaiheet. (Nettiartikkeli)

Rienoja Hanna 2008: Tarinateatteri nuorten itsetuntoryhmässä. Lopputyö. Tarinateatteriohjajakoulutus.

Roos J.P. 1985: Elämäntapaa etsimässä, Jyväskylä, Gummerus.

Rounakari, Tuomas 2005: Kyynelten laulu –tunne itkuvirsien luomisprosessissa ja musiikillisissa rakenteissa, pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto.

Suomen Mielenterveysseura ry. 2009: Traumaattisen kriisin vaiheet. (Tukinet-verkkoartikkeli)

Tarinateatteri Mielikuva (toim.) 1999. Tarinateatteri, playback theatre. Vantaa. Tumma-vuoren kirjapaino oy.

Teatterimuseo.fi. Teatteri, näyttämö ja lavastus, Teatteri ilman teatteritaloja 900-1500-luvulle. http://www.teatterimuseo.fi/skene/historiaa/nayttamo_eurooppa2.php

Wikipedia 2015a. Fenomenologia. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Fenomenologia> (luettu 18.9.2015)

Wikipedia 2015b. Jumalainen näytelmä. https://fi.wikipedia.org/wiki/Jumalainen_n%C3%A4ytelm%C3%A4 (luettu 10.11.2015)

Wikipedia 2015c. Hiidenkiuas. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Hiidenkiuas> (luettu 11.11.2015)

Wikipedia 2015d. Siirtymäriitti. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Riitti> ((luettu 11.11.15)

LEHTIARTIKKELIT NETISSÄ

Tampereen tarinateatterin sanomalehtiartikkelit netissä:

Teatteri, joka toteuttaa tarinasi, ET 4 /2004

Tunteet tulevat tässä (Pekka Mikkola), Aamulehti, 17.10.2002

Kerro jotain, minä näyttelen, Aamulehti

Tarinateatteri improvisoi yleisön aiheesta, Tamperelainen

Tarinateatteri luo yhteyksiä ihmisten tunteista kanssaihmiisiin, Keski-Uusimaa 11.6.1999

Tarinoiden taikapiiri, Aamulehti 3.6.1999

Elävät tarinat, Aima 7/1998

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Tarinoiva Vuosaari –tapahtuman päätösjuhla Vuotalolla 10.9.2014, jossa yhtenä numerona oli tarinateatteria Päivi Rahmelin johdolla.

Omat muistiinpanot ja käsikirjoitus ja dvd, 2012: TÄMÄ ELÄMÄ-syntymästä kuolemaan ja vähän tuonpuoleisestakin

RUNOT

Juhani Ahvenjärvi: Kyllä sairaalan kahvi on hyvää

Helena Anhava:

Kokoelmasta

Kysy hiljaisuudelta itseäsi:

Avaan kaapin

Eikä kukaan palaa

Elämä toteutuu meissä

Ensimmäinen uni, toinen uni, kolmas uni

En voi katsoa tätä

Jos on syntyminen vaikeaa

Koko sen juhannuksen

Kun tulet kuoleman talosta

Pihlajan tuoksuva tuuli

Sumu helmikuun lumella

Syvälle painuneet ohimot

Tulen ulos

Vieläkö muistat tunnelman

Lars Hulden:	Yhä tuskallisempaa mennä (Kokoelmasta: Kysy hiljaisuudelta itseäsi) Matojen mumina, kokoelmasta runoja ikääntyville
Arto Kotilainen:	Epätodellinen kahvitauko
Kirsi Kunnas:	Herra Piipoo, kokoelmasta Tiitiäisen satupuu Säätiedotus, kokoelmasta Tiitiäisen pippurimylly
Juice Leskinen:	Mummot kerääntyvät lehtimajaan
Lassi Nummi:	Kun ihmiset uutterasti kuolevat ympärillä (Kokoelmasta: Pää tallella, Runoja Ikääntyville)
Pia Perkiö:	Laulu leppäkertulle, kirjasta Hei, ystävä
Anja Romu:	Meidän mummeli (Kokoelmasta: Pää tallella, runoja Ikääntyville)
Suom.kansansäv.:	Saunavihdat
Tekijä tuntematon:	Ennen kuin minusta tuli äiti
Ahti Vielma:	Maitolaituri, kokoelmasta Elämän viiva

MUSIIKKI

Vivaldi Antonio:	Neljä vuodenaikaa, (hitaat osat) Concerto grosso, osat: Allegro Molto Adagio Largo
L. Von Beethooven:	Viulusonaatti nro 5 (kevätsonaatti, adagio molto espressivo)
P. Guerro:	La penna mora
W. A. Mozart:	Taikahuilu oopperan alkusoitto Eine kleine Nacht Musik
Carl Orff:	Carmina Burana
Franz Schubert:	Ave Maria
Apa Ali-Löytty:	Sun Läsnäolossas

KUVAT

Aarni Korpela:	Pieni Kuolema: Kuva: Miksi luulet ettei kukaan pidä sinusta
----------------	--

Anne Lappalainen:

**TÄMÄ ELÄMÄ, SYNTYMÄN JA KUOLEMAN VÄLISSÄ ja vähän
tuonpuoleistakin**

1' Täältä tullaan elämä

2' Arki, lapsuus

3' Muutos

4' Ilkikurinen kuolema, enkelit auttamassa

5' Rakkaus

6' Kuoleman odottelua - kuoleminen

Ennen esityksen alkua katsojat saavat pestä kätensä lämpimällä vedellä
vadissa ja heidän nimensä kirjoitetaan tarralappuun, joka laitetaan katsojan
rinnuksiin.)

SISAANTULO

VIULISTIT, Vivaldi: Allegro (soittavat)

Viulistit sisääntulon lähellä joko
parvekkeella tai jossain lähellä sisääntuloa.
4 näyttelijää tulee pääovista käytävää pitkin,
alpat päällä, musiikin aikana salin eteen
muodostaen ympyrän. Yleisö jää keskelle.
(Esityksissä: Teatteri Kalliossa yleisö
seurasi esiintyjä tuttuun tapaan lavalla -
kasvotusten. Vuosaaren kirkon
Taivaanrantasalissa yleisö muodosti
hevosenkengän muotoisen katsomon ja
esiintyjät esiintyivät keskellä.)

1. TÄÄLTÄ TULLAAN ELÄMÄ

ENNEN KUIN MINUSTA TULI ÄITI...

tekijä tuntematon

TEA: Ennen kuin minusta tuli äiti,
ammatteihin viittaavaa)

(Pukeutumisessa jotain eri

tein ja söin lämpimiä aterioita.
monivärisiä,hassuja kan

(Esityksissä:Esiintyjillä oli

Minulla oli tahriintumattomat vaatteet.
kertoivat äidiksi tulosta)

gasliinoja päässä,jotka

Minulla oli hiljaisia puhelinkeskusteluja.

RITVA: Ennen kuin minusta tuli äiti,
nukuin niin myöhään, kuin halusin
enkä kantanut huolta siitä,
kuinka myöhään menin nukkumaan.
Harjasin hiukseni ja hampaani joka päivä.

KATA: Ennen kuin minusta tuli äiti,
siivosin kotini joka päivä.
En koskaan kompastunut leluihin tai
unohtanut tuutulaulun sanoja.

RITVA: Ennen kuin minusta tuli äiti,
en tullut ajatelleeksi olivatko minun
huonekasvini myrkyllisiä vai eivät.
En miettinyt koskaan rokotuksia.

BOBBY: Ennen kuin minusta tuli äiti,
minun päälleni ei oltu koskaan
oksennettu, kakattu, syljetty, pissitty,
tai minua oltu pureskeltu naskalihampailla

eikä nipistelty pienillä sormilla.

TEA: Ennen kuin minusta tuli äiti,
minulla oli täydellinen mielenhallinta.
Ajatuksieni ja vartaloni hallinta.
Nukuin koko yön.
En ollut koskaan pidellyt kirkuvaa lasta,
jotta lääkärit voisivat tehdä kokeita tai
antaa rokotuksia.
En ollut koskaan katsonut itkuisiin
silmiin ja itkenyt.
En ollut koskaan ollut äärettömän
onnellinen yksinkertaisesta hymystä.
En ollut koskaan istunut myöhään yöllä
katsellen nukkuvaa lasta.

KATA: Ennen kuin minusta tuli äiti,
en ollut koskaan pidellyt nukkuvaa
vauvaa, vain sen vuoksi, etten
halunnut laittaa häntä sänkyynsä.
En koskaan ollut tuntenut sydämeni
murskaantuvan miljooniksi palasiksi,
kun en voinut lopettaa kipua.
En koskaan ollut tiennyt, että jokin niin
pieni voisi vaikuttaa elämääni niin paljon.
En koskaan tiennyt, että voisin jotakuta
rakastaa niin paljon.
En koskaan tiennyt, että
rakastaisin olla äiti.

BOBBY: Ennen kuin minusta tuli äiti, en tiennyt
miltä tuntuu, kun sydämeni on
ruumiin ulkopuolella.
En tiennyt kuinka ihanalta voi tuntua,
kun syöttää nälkäistä vauvaa.
En tiennyt siteestä äidin ja lapsen välillä.
En tiennyt, että jokin niin pieni voisi saada
minut tuntemaan itseni niin tarpeelliseksi.

RITVA: Ennen kuin minusta tuli äiti,
en ollut koskaan noussut ylös yöllä
kymmenen minuutin välein tarkistaakseni,
että kaikki on kunnossa.
En ollut koskaan tuntenut sitä lämpöä
iloa
rakkautta
sydänsärkyä
ihmetystä
tai tyytyväisyyttä, joka äitiydestä tulee.

KATA: En tiennyt, että voisin tuntea niin paljon... en tiennyt.
Ennen kuin minusta tuli äiti.

Cd : renessanssi, tanssina

**Esityksessä: Itämaisen tanssin lantion
liikettä**

BOBBY: (Mukailee itämaisen tanssin liikkeitä) Enkelit kuiskivat jatkuvasti
vastauksia mieltämme askarruttaviin kysymyksiin. Emme vain malta kuunnella
niitä, koska olemme niin kiireisiä.

MEIDÄN MUMMELI
tallella, runoja

Anja Romu, Pää

KATA: Täältä tullaan elämä,
s. 31

Ikääntyville,

olet kuin silkkiä, silkkiä!

Mutta ... Mistäs te siihen tupsahditte?

Keitäs te oikeen olette?

Ai, niin, nyt alan muistaa ... Ette ikinä arvaa mitä tein?

Karkasin.

Keskussairaala. Osasto A kakkosesta.

Laittoivat tiputukseen. Siinä makasin kuin lahna katiskassa.

Ei puhettakaan kauniista ja rohkeista.

Ajatelkaa: edes niitä en olisi päässyt katsomaan.

Ehei, ei käy, sanoin aortalle ja kammiolle. Valmistautukaa!

Pakoillanne, valmiit, pakoon!

Citymarketissa nähtiin Eric.

Voi se on niin ihana ...

Hiiteen nitrot, disperiinit ja spesicorit.

En minä niitä enää tarvitse.

Eric riittää..

2. ARKI, LAPSUUS

UIMARANNALLA
kahvitauko, s. 57

Arto Kotilainen Epätodellinen

RITVA: Pallo karkaa veteen

suru katoaa kuin tyttö kesäisiin pikineihin. (Heittää rantapallon lavan halki.)

CD: Renessanssi

BOBBY: (itämaisen tanssin liikkeitä mukaellen) Katselin vedestä nousevia enkeleitä veden kietoutuessa enkeleiden ympärille. Enkelit olivat yhtä innoissaan kuin lapset, joiden ympärillä he pyörivät. Lapset ja enkelit leikkivät ja pärskivät vettä toistensa päälle. Enkeleiden nauru sekoittui lasten nauruun. Enkeleistä heijastui monenlaisia valonsäteitä –hopeisia, kultaisia ja valoisia.

TEA: Elämä toteutuu meissä,
nainen työssään ja lapsissa,
ei kenenkään tarvitse lähteä
itseään toteuttamaan.

H:A: s. 61

Musiikkia Pilipilipom, triangeli, shimes

(Pianosta iloinen, merkki sointu)

HERRA PIIPOO

Kirsi Kunnas Tiitiäisen satupuu s.36

KATA: Herra Piipoo oli taikuri.

Sipilän säveltämä

Hän huusi hii hoo!

Ja maata polkaisi

ja taikoi

rusinoita

mansikoita

omenoita

perunoita

porkkanoita

prinsessoja

makkarointa,

siis

herra piipoo
oli noita.

Kerran
herra piipoo
kulki espalla.
Hän huusi hii hoo!
Ja maata polkaisi
ja sitten vespalla
hän ajeli.

Se oli herra Piipoon
suuri erehdys.

Näes, noidan mahti
ei pysty koneisiin
ei moottoriin
ei mutteriin
ei polkimiin
ei vaihteisiin
ei kytkimiin

kerta kaikkiaan
koneella on koneen tahti.

No niin,
herra piipoo
ajoi asemalle.
Hän huusi hii hoo

ja vespaa polkaisi
ja jäi junan alle.
Kuolen,
huusi Pii Poo,
liian aikaisin!
Hän huusi hii hoo!
Ja kuoli myöhemmin.

CD: Renessanssi

BOBBY: (Itämaisen tanssia mukaillen) Valonsäteet olivat kuin erikokoisia palloja, jotka tanssivat joka puolella ilmassa ja vedessä. Enkeli ratsasti valopallon päällä päätään heilutellen, siipiään, hulmutellen, räiskyttäen kimmeltäviä, hopean -ja kullanhohtoisia sadepisaroita ympäriinsä.

LAULU LEPPÄKERTULLE
heinäpellosta ja on kuuma.

Pia Perkiö Hei, ystävä Tunnelma

s. 1

Kärpäsen

yninä. Timotei suussa

RITVA: Laulaen: Lennä, lennä leppäkerttu! (Kärpäsen, ampiaisen surinaa taustalle)

Sanoen : Älä sentään lennä!

Ethän ystäväsi luota

pois nyt tahdo mennä?

Älä lennä vielä edes
ison kiven juureen
sillä siellä pudota voit
puurovatiin suureen!

CD: Sateen ja tuulen ääntä ja käytetään
kehosoitinta sateen ja tuulen äänten
toteuttamiseen

SÄÄTIEDOTUS Kirsi Kunnas, Tiitiäisen pippurimylly s.50

TEA: Kun sataa noita-akkoja
ja hirveitä hirvenkakkoja
ja kirveitä ja puukkoja
saa silloin huuliin rakkoja
jos antaa suukkoja.

säv. Martti Räsänen

san. Hilja Haahti

CD: Saunan kiukaan ääniä, vihtoja,
saunatakkeja, kiulu, kauha

SAUNAVIHDAT

laulu suom. Kansanlaulu, kantele

säestys

KAIKKI laulaen:

Lapsoset ketterät kotihaasta

san. Maiju Konttinen

koivusta oksat taittaa.

Noistapa nopsilla käsillänsä

saunahan vihdat laittaa.

Lauteilla saunan kotoisen

taas illalla kylpy maittaa.

Lauteilla saunan kotoisen

taas illalla kylpy maittaa.

KATA puhuu, muut hymisee melodias taustalla:

Pehmyt on lapsista aina vihta,
äiti jos vihtomassa.
Lämpöinen löyly on kotisaunan,
toisin on vierahassa.
Jospahan säilyis äidin lapset
kylmältä maailmassa.

KAIKKI LAULAVAT:

Jospahan säilyis äidin lapset
kylmältä maailmassa.

KAHVIEHTOOLLINEN ALKAA

BOBBY: Kahvilleeeee!!! (Poronkelloa kalkkuttaen.)
(Viulistit soittaa Pauligin tunnusmusaa)

TEA

Laulu, Schubert Ave Maria,(karaokenauha
taustalla.)

Yhteislaulu: Sun

läsnäolossasi

Samanaikaisesti ”kahvikaisat” jakavat kahvia kertakäyttömukeissa tarjoillen ja
palvellen ”pöytään”, ts. yleisö istuu paikoillaan ja kahvin jakajat kulkevat rivissä
niin, että ensimmäinen kaataa mukiin kahvia puolilleen, jossa on jo lusikka,
toinen laittaa kahviin sokeria ja kolmas maitoa. Kun kahvi on juotu neljäs kerää
käytetyt mukit roskeen. Tunnelma on harras ja rauhallinen.

3.MUUTOS

RITVA: Kyllä sairaalan kahvi on hyvää.
Ahvenjärvi. Kahvin

Juhani

Täytyy muistaa pestä
s.12 ... 13

hyvyydestä,

siinä kätensä

CD Renessanssi

BOBBY: (Itämaistatanssin liikkeitä mukaillen.) Vakuutteleminen itsellemme: Ehkä en oikeasti nähnyt enkeleitä, ehkä se olikin vain mielikuvitusta.

KATA: (Yhteiskunnallisesti) Runon puhujan asenteessa kahviin on tapahtunut, tai on tapahtumaisillaan, muutos normaalista. Jokaisen voisi olettaa tietävän, että sairaalassa on oltava erityisen hygieeninen, mutta eikö kahvi ole viimeinen neste, jossa käsiänsä tulisi hujuttaa - sitä kauttahan bakteerit pääsevät kaikkein varmimmin - ja etiikan kannalta kavalimmin elimistöihin sisään. Kun runon lukeminen aloitetaan uudestaan, on kahvin hyvyyden merkitys muuttunut radikaalisti: nyt kahvi on hyvää, eli sopivaa, juuri tuohon tuomittavaan tekoon. Ja kun ajatellaan käsien pesemisen symboliikkaa yleensä, merkitsee se sanoutumista irti käsillä olevasta asiasta. Kun tämä oletettu akti nyt suoritetaan lähes kaikkien käyttämässä nautintoaineessa, voidaanko päätyä muuhun lopputulokseen, kuin että koko eleen tarkoitus on viestiä irtiotosta kaikkeen totuttuun?

MAITOLAITURI

RITVA: Tien penkalla, riihen nurkalla
viiva, s. 28

Ahti Vielma Elämän

törröttää harmaa maitolaituri,
kuusikymmentäluvun kyhäelmä,
hiukan nyökkällään, ovi auki.

Isäntä istuu huteralla lavalla,
ruostuneen maitotonkan päällä.
Purkaa katkeruuttaan päättäjille

Katselkaa EU-tarkkailijat ympärillenne,
miten kehitys kehittyy.

Ennen viljavat pellot ovat pensittyneet,
tuvan katto painunut
hirret lahonneet.

Ei kuulu lehmänkellon kalkatusta,
ei lampaitten määintää karsinasta,
lapset ahkeroivat Ruotsissa
muija häärii jo taivaassa.

Minä vain täällä poloinen, yksin,
nälässä ja vilussa.

Kertokaa viestini Brysseliin.

Suomi elää metsistä, viljasta ja maidosta,
ei raiskioista, autioiosta tuvista
ja pakettipelloista.

TEA: Mummot kerääntyvät lehtimajaan
Pää tallella, runoja

syömään mansikkaviinerit
33

Juice Leskinen,

ikääntyville, s.

sato on tuore

-kyllä kahvin pitäisi maistua kahvilta

niin kuin ennen vanhaan

-niin justiin

mitä ne juottaa nykyään

lattee. BOBBY: Espresso. KATA: Cappuccino. RITVA: Cafe con lehee.

– niin. ennen vanhaan kahvi maistui kahvilta

kun sekaan laittoi sokeria ja valutti

kermaa

4. ILKIKURINEN KUOLEMA; ENKELIT

Dia humoristisista

luurangoista

Mozart: Eine kleine Nacht Music, (3
sointua)

RITVA: Kun ihmiset uutterasti kuolevat ympärillä,
Pää tallella, Runoja

Lassi Nummi,

ehkä voisi heittäytyä tuttavalliseksi?

Ikääntyville, s. 204

"Moi, kuolema!

Kenetkäs tänään aiot siepata?"

Se vain jotenkin katsoo niin vinosti.

Ei tainnut lähempi tuttavuus onnistua.

Pian esiin päivän lehti, kuolinilmoitukset.

KATA: Matojen mumina on alkanut yltää minun korviini.
Pää tallella, Runoja

Lars Hulden,

Kun juhannuspäivänä kuljin ohi

ikääntyville, s. 205

tulevan hautani

kuulin kuinka ne huutelivat toisilleen.

Joku rämäpäisemmistä luikkasi suoraan

että enkö minä jo pian ala tulla.

Pian, pian, minä vastasin.

Ja ne tuntuivat tyytyväisiltä Ne kävivät

vilkasta keskustelua ja ymmärsin että ne

tekivät jakoa siitä mitä kukin niistä saisi.

Olisi voinut luulla että pieni väristys olisi

kulkenut siinä lävitseni, mutta niin ei käynyt,

tunsin päinvastoin olevani täysin samaa mieltä

ja miksipä en olisi ollut.

Haluan alleviivata että kaikki
kävi verraten vähin äänin, se oli
vain muminaa, mutta kuten sanottu:

Cd: Eine kleine nacht music, 3 sointua
(kuuntele)

Se on alkanut yltää minun korviini.

CD Itämäinen tanssi, 3 unen ajan

RITVA: Ensimmäinen uni
Kysy hilja

Helena Anhava:

isuudelta

Rhododendron, jonka olin antanut hänelle vuosia sitten
syntymäpäiväksi, seiso lumen keskellä kaikki nuput pa-
leltuneina.

itseäsi, 25

MUSAA VÄLIIN

TEA: Toinen uni

Menin hänen kanssaan vierailulle, heti ovesta vasem-
malle istuivat isoäiti ja täti, kuolleet vuosina 43 ja 40.
Isoäidillä heleä iho, jotain vaaleanharmaata yllä. Hän
joi kahvia ja nauroi. Ihmettelin miten hän niin hyväk-
syvästi suhtautui, lapsena en ollut kyllin naisellinen enkä
hyvin käyttäytyvä tytöksi. Istuin tädin vieressä ja tunsin
lämmön virtaavan hänestä. Teki mieli sanoa: voi kun
hauska tavata, jospa tietäisit miten olen sinusta aina pitä-
nyt. Katsoin sisemmäksi huoneeseen: kaikki muutkin
läsnäolijat kauan sitten kuolleita. Se ei tuntunut ollen-
kaan pahalta.

MUSAA VÄLIIN

KATA: Kolmas uni

Ajettiin autolla ruumisvaunun perässä, kellojen soitto kuului. Hän istui kuljettajan vieressä ja näytti levottomalta. Ihmettelin: ovatko nämä isän hautajaiset ja miten näin huonosti järjestetty, vasta arkkua viedään. Arvelin hänen levottomuutensa johtuvan siitä. Sukulaisten autoja tuli joka puolelta, miten ne niin kovaa ajoivat, ihmettelin. Katsoin takana tulevaan autoon, siinä istui isä ja muita vainajia.(Alkaa vilkutus.)Vilkutin, hän näytti iloiselta. Oli kiire. (Loppuu vilkutus)

5. RAKKAUS

BOBBY: Enkelit ovat apunamme, missä tahansa asiassa.

Laulu ”Sun läsnäolo” A –osa, hyminänä taustalla ja kitara

RITVA: Eikä yksikään palaa kertomaan miten lempeästi ja kärsi- Helena
Anhava: Kysy hiljaisu

vällisesti hänet autettiin lähtemään, oi tuntematon apu- s. 29
hoitaja.

TEA: Pihlajan tuoksuva tuuli, H.A. S.44
ruohonviileä käden alla.
Kosketus mielen ihoon
ja aistit tietävät:
juuri nyt sinä muistat minua.

KATA: Vieläkö muistat tunnelman,
maiseman värit
unessa jossa tapasimme.

H.A. s. 45

RITVA: Elämä toteutuu meissä,
61

H.A. s.

nainen työssään ja lapsissa,
ei kenenkään tarvide lähteä
itseään toteuttamaan.

Paljoa et tarvitse:
hiljaisuuden, luonnon, läheiset,
järjestys on tämä
jotta luopuminen helpottuisi.

Kysy hiljaisuudelta itseäsi,
kysy vielä sittenkin kun olet kyselemisestä uupunut,
se vastaa kyllä kun maltat odottaa,
joskus vuosien,
joskus vuosikymmenien perästä.

TEA: Jos on syntyminen vaikeaa, vielä vaikeampaa voi olla
päästä tästä maailmasta ulos.

H.A. s.30

Laulu ”Sun läsnäolossas” lauletaan
kunnolla

Yhteislauluna

läsnäolossas
Kerto

Apa Ali-Löytty Sun

Kohtaa mua taas,
Jumalani,
sun rakkautes
on voimani.

KAHVIEHTOOLLINEN PÄÄTTY

TÄYSI HILJAISUUS, ÄKISTI. Kestää n. 10 s.

CD Carmina Burana, 4 tahtia

Viulistit soittavat ristiriitaisia, rumia, helliä huiluääniä tekstin aikana.

6. KUOLEMAN ODOTTELUA - kuoleminen

(Esiintyjät huutelevat päällekkäin ja limittäin)

:;Älä huoli, Anne:; (nimeä vaihdetaan, käytetään katsojien nimiä),:; me pidämme sinusta huolta:;.

TEA: Avaan kaapin: nämä riittävät minulle.

H.A.s. 52

Mutta miten kerkiän vaatettaa lapset
ja vielä syntymättömät lastenlapset
kun he jäävät näihin kylmin.

KATA: Yhä tuskallisempaa mennä hitaan luopumisen taloon,
s. 33

H.A. Kysy...

katsoa hiipumista, alistumista, sammumista.

RITVA: En voi katsoa tätä,
otan oikeuden olla pieni ja surkea,
menen kyyryyn itseni sisään

H.A. s.35

monen verhon taakse.

Näin ei luonto voinut tarkoittaa,
joku käsitti väärin, ihminen,
tiede, joka teki enemmän kuin voi.

Jos olisin tämä potilas:

Älkää raastako kylpyyn,
älkää herättäkö syömään,
se on väkivaltaa.

Haluan itse säädellä,
juoda jos janottaa,
syödä jos on nälkä,
antaa lämmön vapaasti kohota.

Olen väsynyt puhumaan,
vastaamaan yhä uudelleen miltä tuntuu.

Päästäkää jo menemään,
en halua kuin nukkua,
te pitelette kiinni.

Olisitte lähellä,
pitäisitte kädestä
ihan hiljaa.

Uni odottaa.

Cd Renessanssi

BOBBY: Minä uskon enkeleihin ja uskon Jumalaan. Aina ihmiset eivät kuitenkaan tee näin. Usein ihmiset myöntävät enkeleiden ja Jumalan olemassaolon vain silloin, kun he surevat menetettyjä läheisiään, sairastuvat pahoin tai vaipuvat epätoivoon. Vasta silloin he kääntyvät Jumalan puoleen ja alkavat rukoilla. Hengellisesti kasvaessaan saa kuitenkin huomata, ettei Jumalan ja enkeleiden tunnustaminen olekaan niin pelottavaa.

TEA: Koko sen juhannuksen käki istui pihamaalla ja yritti
Anhava: Kysy hiljaisuud

Helena

kukkua vaikka ei osannut.

Itseäsi, s. 24

Kun näin hänet verannalla, kasvot kohotettuina aurin-
koon, kasvoilla uupumuksen ja kuoleman merkit, tiesin:
hän on viimeistä kertaa tässä maisemassa.

KATA: Syvälle painuneet ohimot

H.A. s. 36

ja niinkuin liika valo ottaa värin kankaasta.

Kasvot pelkkiä silmiä,

lintu, havahtunut, eikä tiedä minne lentää.

Kohta hän menee ovesta yksin.

CD Renessanssi

BOBBY: Tunsin, kuinka sieluni lähti nousemaan ruumiistani kohti kaunista
valoa ja piti kiinni vauvan sielusta.. Kuljin pitkin enkeleiden muodostamaa
valtavaa hopean -ja kullanväristä tunnelia. **Enkeli** tukki tieni ja esti minua
menemästä pidemmälle. Hän sanoi lempeästi: Sinun täytyy nyt palata takaisin.

KATA: Tulen ulos, kuljen viivytellen pihan yli,

H.A. s.33

puhuttelen itseäni lempeästi puoliääneen:

Se on tammi, oksien alla oli syksyllä terhoja,

siellä ne ovat vieläkin, lumen alla.

Pensaat kyhjöttävät,

eikö niistä tunnu pahalta kun lumi painaa.

Kaunis piha, siinä kesällä pionit,

miksi vain valkea pioni tuoksuu kardemummalta.

Tämä olen minä, joka kulkee tässä illassa,

tässä epätodellisessa sumumaisemassa,
talvessa jota ei koskaan tullut
tästä portista ulos.

TEA: Kun tulet kuoleman talosta,
vaihda elämän raiteelle,
pudota ahdistus,
jotta jaksaisit nämä päivään kuuluvat tehtävät,
niin turhat,
niin paljon tärkeitä.

LAULU: (kalevalaiseen henkeen), kantele säestys

RITVA puhuen/kerto:

Sumu helmikuun lumella
sumu verkkokalvon päällä.

H.A. s. 37

Laulaen (kaikki):

Neitsyt Maaria emonen,
rakas äiti armollinen.
Sirottele uutta lunta
hiuksille hopeisille,

kerto: jäsenille piinatuille,
anna unta uupuneelle,
anna unta uupuneelle,
luomet kannaksi levitä.

Puhuen/ kerto:

Sielu, sokea lepakko
hakee ulos päästäksensä
majasta murenevasta,
puusta tuulen riipimästä.

Laulaen:

Neitsyt Maaria emonen,
rakas äiti armollinen.

Laula uupunut unehen,
luopunut lepoon aseta.

Kerto: Nosta pois sumuinen verho,
anna ilman sinen kangas
malmikellon kumahdella,
tuskan tuulehen hajota.

BOBBY: Monet meistä pelkäävät kuolemaa, mutta se ei ole tarpeen. Kuoleman hetkellä ei tunnu kipua eikä levottomuutta. Kuolema on kuin syntymä.

BOBBY, nauhalta: Enkelit ovat jatkuvasti ympärillämme eikä meidän tarvitse kuin ojentaa kätemme ja pyytää apua ja antaa heidän auttaa. Jumala on antanut meille nämä kauniit enkelit. Se on juuri niin yksinkertaista.

VALO SHOW, (poistettu) Viulistit: Vivaldi:
Molto Adagio

Usva kone, tuulettimia, niin että hiukset
liehuu tuulessa (Poistettu)

